

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ПОДАТКОВОЇ СПРАВИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Економічне стимулювання раціонального використання земель
сільськогосподарського призначення»

Здобувача вищої освіти II рівня, II курсу, групи ЕМРМ-22-1,
спеціальності 051 «Економіка»,
освітня програма «Економіка міста та регіону»

(підпис)

Фурмана Іллі Броніславовича
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

(підпис)

Корж Марина Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Скорик Марина Олегівна, к.е.н., доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри економічної політики та сталого розвитку
протокол від «26» 01 2024 № 6

Завідувач кафедри

(підпис)

Скорик Марина Олегівна
кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 12 22.01.24 О.Ч.
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 26.01.24. [підпис]
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 76 02.02.24. [підпис]
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: [підпис] Маркушин О. Р.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: [підпис] Темісук М. М.
(підпис) (ініціали, прізвище)
[підпис] Максименко Т. А.
(підпис) (ініціали, прізвище)
[підпис] Жорж М. А.
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	20		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	9		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	4		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	38		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	8		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
	від 0 до 10	—		
5. Апробація	від 0 до 50	38		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	38		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	76		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
76	C	4	02.02.24	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	3 (задовільно)
60-69	B	3 (задовільно)
50-59	E	2 (незадовільно)
35-49	EX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую

Завідувач кафедри економічної політики

23.10.2022. Н.П. Мацелюх

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Фурману Іллі Броніславовичу**

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення».

Затверджена наказом ректора від 30.11.2022р. № 1254

2. Строк здачі закінченої роботи 19.01.2024 р.

3. Цільова установка – обґрунтування теоретико-методологічних засад, концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад, концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та прикладні аспекти удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

База дослідження: Дніпропетровська область.

4. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні акти, результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, статистична звітність Дніпропетровської області.

5. Перелік графічного матеріалу - 4 рисунки і 7 таблиць.

6. Зміст кваліфікаційної роботи: РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ; 1.1. Сутність залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг; 1.2. Теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування; РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ; 2.1. Аналіз та тенде
використання земель сільськогосподарського призначення
Дніпропетровській області; 2.2. Інструменти фінансування землекористу
заходів у сільському господарстві; РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕН
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Факти
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2022	
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 14.04.2023	
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 29.06.2023	
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 23.11.2023	
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 19.01.2024	
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 22.01.2024	
7.	Попередній захист	24.12.2022	
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	26.01.2024	
9.	Захист роботи	02.02.2024	

8. Дата видачі завдання 23.10.2022

9. Керівник кваліфікаційної роботи

Корж М.А.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми

Скорик М.О.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав
здобувач вищої освіти

Фурман І.Б.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи: «Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення»

Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад, концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Завданнями роботи є:

- дослідити сутність залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг;
- охарактеризувати теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування;
- провести аналіз та виявити тенденції використання земель сільськогосподарського призначення у Дніпропетровській області;
- дослідити інструменти фінансування землеохоронних заходів у сільському господарстві
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та прикладні аспекти удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

База дослідження – Дніпропетровська область.

За результатами дослідження сформульовані у кваліфікаційній роботі положення, висновки, рекомендації та пропозиції щодо стратегічних напрямів та пріоритетів формування економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення на регіональному та локальному рівнях.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Результати досліджень можуть бути використані у роботі державних та регіональних органів влади України.

Теоретичні розробки кваліфікаційної роботи можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Економіка регіону та регіональна політика», «Економіка територіальної громади», «Економіка міста».

Кваліфікаційна робота містить 68 сторінок, 7 таблиць, 4 рисунки, список використаних джерел з 42 найменування, 2 додатки.

Ключові слова: сталий розвиток, землі сільськогосподарського призначення, раціональне та ефективне землекористування, земельний ринок, землеохоронні заходи.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023.

Рік захисту роботи 2024.

ABSTRACT

The topic of the qualification work: «Economic stimulation of the rational use of agricultural land»

The purpose of the work is to substantiate the theoretical and methodological foundations, conceptual provisions and practical recommendations for improving the mechanism of economic stimulation of the rational use of agricultural lands.

The tasks of the work are:

- to investigate the essence of the involvement of agricultural land in agricultural circulation;
- describe the theoretical principles of economic stimulation of rational land use;
- analyze and identify trends in the use of agricultural land in the Dnipropetrovsk region;
- to investigate the tools of financing land protection measures in agriculture
- justify directions for improving the efficiency of agricultural land use.

The object of the study is the process of improving the economic mechanism of stimulating the rational use of agricultural land.

The subject of the study is the theoretical and methodological principles and applied aspects of improving the mechanism of economic stimulation of the rational use of agricultural land.

The research base is the Dnipropetrovsk region.

According to the results of the research, the provisions, conclusions, recommendations and proposals regarding the strategic directions and priorities of the formation of economic stimulation of the rational use of agricultural land at the regional and local levels were formulated in the qualification work.

The scientific and practical significance of the obtained results lies in the development of scientific and applied regulations regarding the economic stimulation of the rational use of agricultural lands.

Research results can be used in the work of state and regional authorities of Ukraine.

Theoretical developments of the qualification work can be used in the educational process when teaching the academic disciplines «Economy of the region and regional policy», «Economy of the territorial community», «Economy of the city».

The qualification work contains 68 pages, 7 tables, 4 figures, a list of used sources with 42 names, 2 appendices.

Keywords: sustainable development, agricultural land, rational and efficient land use, land market, land protection measures.

The year of performance of qualification work is 2023.

The year of job protection is 2024.

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики та сталого розвитку

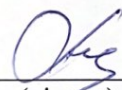
Довідка про перевірку на плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Фурман Ілля Броніславович
2.	Група	ЕМРМ-22-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Корж М.А., к.е.н., доцент
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Кваліфікаційна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення
6.	Рік написання роботи	2022/2024р.
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	100%
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	Посилання 4,05% Цитат 1,48%

21.01.2024р.

Відповідальна особа

Теліщук М.М.
(П.І.Б.)

(підпис)

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу

здобувача вищої освіти Державного податкового університету
факультету податкової справи, обліку та аудиту, групи ЕМРМ-22-1

Фурмана Іллі Броніславовича

на тему: **«Економічне стимулювання раціонального використання земель
сільськогосподарського призначення»**

за спеціальністю 051 «Економіка», ОПП «Економіка міста та регіону»

Актуальність теми. Земельні ресурси є невід'ємним елементом системи аграрного виробництва, а ефективне використання їх у господарській діяльності забезпечує соціально-економічний розвиток країни. Важливу роль у цьому відіграє стале використання земель сільськогосподарського призначення.

Багаторічний екстенсивний характер використання земель сільськогосподарського призначення, надмірна їх розораність, кліматичні зміни призвели до інтенсифікації деградаційних процесів ґрунтового покриву, порушення рівноваги в агроєкосистемах, зменшення біорізноманіття та зниження природної родючості ґрунтів. Проблема значно ускладнюється відсутністю дієвого еколого-економічного механізму раціонального землекористування, що набуває особливої актуальності в умовах уведення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та зумовлює необхідність пошуку шляхів гармонізації економічних інтересів землевласників і землекористувачів з екологічними інтересами сусіпільства.

Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення є важливою проблемою, що вимагає комплексного наукового дослідження і є актуальною.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні стратегічних напрямів та пріоритетів формування економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення на регіональному та локальному рівнях.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у розробленні рекомендацій щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу. У роботі на достатньому рівні досліджено теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування; проведено аналіз використання земель сільськогосподарського призначення у Дніпропетровській області, а також досліджено інструменти фінансування землеохоронних заходів у сільському господарстві; обґрунтовано напрями підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність. Практична цінність роботи полягає в тому, що матеріали досліджень щодо економічного стимулювання раціонального використання земель

сільськогосподарського призначення можуть бути використані у роботі державних та регіональних органів влади України.

Наявність недоліків. Недоліком роботи є те, що автором не достатньо уваги приділено зарубіжному досвіду щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Загальний висновок і оцінка роботи. Дослідження на тему «Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» є оригінальним, завершеним, відповідає вимогам, що ставляться до робіт такого типу, а його автор - Фурмана І.Б., при умові успішного захисту, заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент

**к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Полтавського державного аграрного
Університету**

О.В. Чернова

« ____ » _____ 2024 р.

ВІДГУК
наукового керівника на кваліфікаційну роботу
«Економічне стимулювання раціонального використання земель
сільськогосподарського призначення»
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
факультету податкової справи, обліку та аудиту, групи ЕМРМ-22-1
Фурмана Іллі Броніславовича

Раціональне використання і охорона земель – важлива екологічна та соціально-економічна передумова сталого розвитку. Тому, на сьогоднішній день особливого характеру та гостроти набули питання щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Проблема значно ускладнюється відсутністю дієвого еколого-економічного механізму раціонального землекористування, що набуває особливої актуальності в умовах уведення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та зумовлює необхідність пошуку шляхів гармонізації економічних інтересів землевласників і землекористувачів з екологічними інтересами сусіпільства.

Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення є важливою проблемою, що вимагає комплексного наукового дослідження і є актуальною.

Кваліфікаційна робота відповідає встановленим методичним вимогам стосовно змісту та оформлення такого виду робіт. Мета роботи, сформовані у ній завдання, об'єкт та предмет дослідження цілком відповідають обраній темі випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Структурно робота складається із трьох логічно сформованих розділів. У першому розділі автором розглянуто концептуальні основи економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. У другому розділі здійснено аналіз раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Третій розділ присвячено розробці напрямів підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Цінним є те, що у кожному з трьох розділів робляться аргументовані узагальнення. У висновках до роботи автор підводить підсумки дослідження.

Сформульовані в роботі завдання розкриті на належному рівні і визначена мета досягнута.

До недоліків в роботі слід віднести те, що автором не достатньо уваги приділено зарубіжному досвіду щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Наукова і практична значимість роботи. Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Результати досліджень можуть бути використані у роботі державних та регіональних органів влади України.

Теоретичні розробки кваліфікаційної роботи можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Економіка регіону та регіональна політика», «Економіка територіальної громади», «Економіка міста».

Рівень підготовки здобувача дав йому можливість самостійно опанувати різні інформаційні джерела, використати їх в своїй роботі та зробити обґрунтовані висновки.

Відношення студента до виконання та загальна оцінка роботи. Робота виконана послідовно і логічно; завдання, які були поставлені в ній, Фурман І.Б. виконав у повному обсязі.

За своїм змістом та структурою кваліфікаційна робота відповідає встановленим вимогам щодо її написання, заслуговує позитивної оцінки і може бути допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Керівник кваліфікаційної роботи М.А. Корж, к.е.н., доцент

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Фурмана Іллі Броніславовича, після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «26» 01 2024 р. № 6 допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

економічної політики та сталого розвитку М.О. Скорик, к.е.н., доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	11
1.1. Сутність залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг	11
1.2. Теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування	21
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	31
2.1. Аналіз та тенденції використання земель сільськогосподарського призначення у Дніпропетровській області.....	31
2.2. Інструменти фінансування землеохоронних заходів у сільському господарстві.....	40
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	49
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Земля як економічний базис кожної соціальної формації і фінансово-кредитної системи виступає головним ресурсом для оздоровлення еколого-економічної ситуації в країні. Тому одним з основних завдань формування розвинутого ринку земель сільськогосподарського призначення є забезпечення раціонального їх використання та підвищення ґрунтової родючості. Досягнення цих цілей є визначальним, адже земля – це не лише головний засіб аграрного виробництва, а й основа державності, національної самовизначеності.

Земельні ресурси є невід’ємним елементом системи аграрного виробництва, а ефективне використання їх у господарській діяльності забезпечує соціально-економічний розвиток країни. Важливу роль у цьому відіграє стале використання земель сільськогосподарського призначення, що своєю чергою є неможливим без ефективного та екологічно безпечного управління землекористуванням. Однак послаблення державного впливу на процес планування та організації використання й відтворення земель сільськогосподарського призначення спричинило виникнення низки екологічних загроз та ризиків у системі землекористування внаслідок високої розораності, парцеляції, нецільового використання земель, недотримання сівозмін тощо. За таких умов ефективність земельної політики залежить від належно вмотивованої системи землеустрою та ефективного землевпорядкування.

Багаторічний екстенсивний характер використання земель сільськогосподарського призначення, надмірна їх розораність, кліматичні зміни призвели до інтенсифікації деградаційних процесів ґрунтового покриву, порушення рівноваги в агроєкосистемах, зменшення біорізноманіття та зниження природної родючості ґрунтів. Проблема значно ускладнюється відсутністю дієвого еколого-економічного механізму раціонального землекористування, що набуває особливої актуальності в умовах уведення

ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та зумовлює необхідність пошуку шляхів гармонізації економічних інтересів землевласників і землекористувачів з екологічними інтересами суспільства.

Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення є важливою проблемою, що вимагає комплексного наукового дослідження і є актуальною.

Інформаційна основа роботи. Теоретичні та методологічні засади сталого землекористування й управління земельними ресурсами отримали широке висвітлення в економічній літературі на світовому рівні. Серед визнаних учених, які досліджували ці питання, слід відзначити А. Ангельсена, Я. Вільямсона, С. Енемарка, І. Кауфмана, Дж. Рендольфа, Р. Фрідмана, С. Холдена, К. Чомітза та ін. Наукові основи розвитку вітчизняної системи землеустрою та землевпорядного забезпечення управління земельними ресурсами досліджувалися в наукових працях багатьох вчених, як-от: В. Горлачук, Д. Гнатковича, Г. Гуцуляка, Д. Бабміндри, Д. Добряка, П. Казьміра, Л. Новаковського, А. Сохничя, М. Ступеня, А. Третьяка та ін. Шляхи розв'язання еколого-економічних проблем сталого сільськогосподарського землекористування у різний час розглядалися в роботах М. Богіри, В. Будзяка, Ю. Гуцуляка, О. Гнаткович, Й. Дороша, Ш. Ібатулліна, Т. Калини, І. Кошкалди, Р. Курильціва, Н. Кузін, О. Лазаревої, А. Попова, С. Рогач, Г. Черевка, А. Шворака та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад, концептуальних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Для досягнення зазначеної мети в роботі ставилися і вирішувалися такі завдання:

- дослідити сутність залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг;

- охарактеризувати теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування;
- провести аналіз та виявити тенденції використання земель сільськогосподарського призначення у Дніпропетровській області;
- дослідити інструменти фінансування землеохоронних заходів у сільському господарстві
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та прикладні аспекти удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність економічних та загальнонаукових методів у поєднанні з науковими розробками вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, а також фундаментальні положення економічної теорії та наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблем раціонального використання земельних ресурсів.

У кваліфікаційній роботі використані методи, що прийняті в економічній науці: монографічний і системний аналіз, абстрактно-логічний, графічний метод.

Наукова новизна полягає у визначенні стратегічних напрямів та пріоритетів формування економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення на регіональному та локальному рівнях.

Науково-практична значимість одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень щодо економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Результати досліджень можуть бути використані у роботі державних та регіональних органів влади України.

Теоретичні розробки кваліфікаційної роботи можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Економіка регіону та регіональна політика», «Економіка територіальної громади», «Економіка міста».

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є завершеною науковою працею, в якій викладено теоретичні підходи до вирішення проблем економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 68 сторінках друкованого тексту. Робота містить 7 таблиць, 4 рисунки, 2 додатки. Список використаних джерел з 42 найменування.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1. Сутність залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг

Проблема раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше актуалізується у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру.

Як зазначає А. В. Кучер, «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» на сьогоднішній день здебільшого трактується неоднозначно [12]. Так, відомий український вчений П. Ф. Веденічев писав, що під терміном «раціональне використання земельних ресурсів» слід розуміти доцільність, повноту і ступінь ефективності використання земель. У запропонованій концепції ним зроблена спроба поглянути на проблему раціонального землекористування саме з системних позицій і запропонувати ідеологію земельної політики. Проте, можна спробувати розглянути цю проблему під іншим кутом зору.

Під «повнотою» П. Ф. Веденічев розуміє ступінь залучення земель сільськогосподарського призначення у сільськогосподарський обіг, ступінь сільськогосподарської освоєності земельного фонду. При цьому, чим вищий показник повноти, вважав П. Ф. Веденічев, тим раціональнішим є використання земельних угідь. Ця концепція була схвалена і взята на озброєння партійним керівництвом, у результаті чого розорано крутосхили, прибережні та придорожні смуги, природні кормові угіддя, розміщені на малопродуктивних землях тощо. [26].

Однак, у результаті, така концепція використання земельних угідь і призвела до тих негативних тенденцій, які нині маємо у землекористуванні: поширення ерозійних процесів, низька продуктивність земель, суттєві втрати

гумусу в ґрунтах, меліоративна необлаштованість, порушення цілісності ландшафтів та ін.

Дослідники М. С. Богіра та В. І. Ярмолюк під «раціональним використанням земель» розуміють науково обґрунтоване, розумне їх використання в усіх аспектах: цільового використання, ефективності, охорони і поліпшення [14].

Однак, незважаючи на це, нині ґрунтові ресурси у нашому суспільстві продовжують розглядатися, в основному, як джерело і засіб одержання прибутку без приділення належної уваги охороні, збереженню та відтворенню ґрунтової родючості, при цьому, не акцентуючи уваги на тому, що без турботи про охорону, збереження та відтворення ґрунтової родючості втрачається їх первинна природна цінність.

Термін «раціональність» вчені трактують також як використання природних ресурсів з урахуванням екологічних вимог, нормативів, стандартів, лімітів. Звідси висновок про тяжіння цього положення до екологічних факторів. Але, раціональне використання природних об'єктів містить економічний аспект, що виявляється у мінімальних витратах для отримання найбільшого ефекту від експлуатації природних об'єктів. Раціональне і ефективне використання природних ресурсів – поняття, хоч і тісно пов'язані між собою, але не тотожні [17].

Як наголошує С. М. Волков, раціональним можна вважати використання земель, за яким:

- здійснюються охорона, відтворення продуктивних та інших корисних властивостей земель;
- якнайповніше враховуються природні та економічні умови, властивості конкретних земельних ділянок;
- досягається висока ефективність виробничої та іншої діяльності;
- забезпечується оптимальне поєднання суспільних, колективних і особистих інтересів у використанні земель [31].

Л. І. Дідковська також поділяє думку, що раціональне використання та охорону земельних ресурсів слід розглядати як два взаємозалежні поняття. За її твердженням, «раціональне використання та охорона земельних ресурсів – це багатоаспектне поняття, яке уособлює в собі складну систему екологічних, економічних та соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів, що спрямовані на підвищення економічної ефективності та екологобезпечності землекористування за рахунок вирішення питань природоохоронного, ресурсозберігаючого, відтворювального характеру, тобто всебічної охорони ґрунтів і відтворення їх родючості» [4].

Відсутність чіткого та досконалого визначення раціонального використання земель в екологічному та земельному законодавстві потребує аналізу наукових розробок з цього питання. Для всебічного розгляду поняття «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» та його поглибленого аналізу розглянемо тлумачення цього поняття різними вченими економістами-аграріями (додаток А).

Так, деякі з них визначають «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» (РВЗСП) через максимальне їх залучення й ефективне використання, але опосередковують повноту залучення до господарського обігу через урахування корисної взаємодії земельних угідь з іншими природними чинниками, при цьому не враховуючи екологічну складову.

Більшість науковців схильні стверджувати й розуміти під РВЗСП саме науково обґрунтоване, збалансоване використання. Тобто, під «раціональним землекористуванням» розуміють використання земель в обсягах та способом, що забезпечують сталий економічний розвиток, та не призводить до порушення відновлювальних властивостей природи і погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища [4]. Крім того, існує думка, відповідно до якої «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» передбачає встановлення відповідного правового режиму, що

урегулює використання земель різних категорій відповідно до цільового призначення, а також регламентує належне використання цих земель.

За результатами проведеного аналізу дефініцій, наведених у наукових джерелах, вважаємо, що термін «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» є складною, багатогранною категорією й означає «екологічно обґрунтоване» й «ефективне», адже дотримання екологічних вимог – це невід’ємна та першочергова складова використання земель.

На наше переконання, раціональне землекористування – це таке використання земель, що відповідає цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від згубного антропогенного впливу.

Сама категорія раціонального землекористування сільськогосподарських земель потребує кваліфікованого обґрунтування й пошуку методик її оцінювання, котрі так і не знайшли однозначної методологічної системи оцінювання, оскільки «раціональне землекористування» як категорія, складна й багатогранна.

Отже, раціональне використання земель – це таке їх цільове і комплексне використання, за якого досягається баланс (найоптимальніше, пропорційне і гармонічне зіставлення) між ефективністю використання земель і екологічними вимогами.

Ефективне використання земель – це виважене, науково обґрунтоване, планове, із врахуванням довгострокових інтересів суспільства використання земель, за якого отримують максимальну користь при мінімальних витратах.

Таким чином, раціональне використання земель сільськогосподарського призначення містить у собі 3 складові: організаційну, екологічну і економічну. Т. М. Прядко та Т. С. Корбут виділяють ще й четверту – соціальну [15].

Екологічна складова полягає в необхідності охорони і розумному використанню земель та виробництві екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. Економічна складова ґрунтується на інтересах сільгоспвиробників, тобто зменшенні витрат на виробництво продукції. Виробництво екологічно безпечної продукції досить часто веде до збільшення витрат товаровиробників, які не завжди мають кошти або бажання їх вкладати, і, відповідно, до зменшення доходу. Соціальна складова базується на задоволенні суспільних потреб. Організаційна складова ґрунтується на науковому супроводі впровадження результатів досліджень науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель.

Загальна результативність дій від організації впровадження раціонального землекористування полягає в забезпеченні балансу економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних вимог. Такий баланс є можливим і досягається посередництвом механізмів забезпечення віддачі довгострокових проєктів, пов'язаних із екологізацією сільського господарства, збереження та відновлення родючості ґрунтів, механізмів державної підтримки відповідних заходів [33]. Водночас нарощування інтенсифікації упроваджується на основі ресурсоощадних технологій, обмеженого використання хімічних засобів захисту і підвищення родючості, контролю антропогенного та техногенного навантаження.

На сучасному етапі дослідження питання раціонального землекористування більше приділяється уваги поєднанню його економічної та екологічної складових [9].

Виділення економічної складової раціонального сільськогосподарського землекористування можна пояснити завданнями самої економічної науки. Як засвідчував американський економіст Пол Е. Самуельсон, економічна теорія – це наука про використання суспільством обмежених природних ресурсів (землі) для виробництва різних товарів із подальшим їх обміном [16].

Проблема раціонального землекористування має комплексний характер і нерозривно пов'язана із своїм екологічним, економічним, соціальним й організаційним аспектами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні складові та принципи раціонального землекористування у
сільському господарстві

Основні складові раціонального землекористування			
Екологічна	Соціальна	Економічна	Організаційна
Упровадження екологічно-безпечних технологій	Забезпечення гармонізації взаємодії суспільства з використанням природного ресурсу – землі	Мінімізація витрат на виробництво сільськогосподарської продукції	Упровадження науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель
Основні принципи раціонального землекористування			
- охорона земель; - підвищення родючості ґрунтів і продуктивності угідь; - регулювання господарського навантаження на угіддя	- принцип законності; - нормативного забезпечення; - державного регулювання; - відповідальності за порушення	- економічне стимулювання; - платність землекористування; - рівноправність форм власності на землю - інноваційно-інвестиційного забезпечення	- урахування зональних відмінностей; - пріоритет сільськогосподарського використання земель; - цільове використання земельних ресурсів; - планованість організації використання земельних ресурсів
Результативність дій раціонального землекористування			
Екологічна складова		Економічна складова	
Виробництво екологічно безпечної продукції, збереження та підвищення родючості ґрунтів, збереження агроландшафтів та біорізноманіття		Забезпечення ефективного використання сільськогосподарських земель й виробництвом необхідної для суспільства кількості сільськогосподарської продукції	

Джерело: [16].

Рациональне використання земель сільськогосподарського призначення потрібно розглядати через призму дотримання відповідних принципів (правил) їх використання. Існуючі в науковій літературі принципи раціонального використання земельних ресурсів залежно від конкретних аспектів землекористування, які вони відображають можна розділити на чотири групи: 1) принципи організаційного характеру; 2) принципи економічного характеру; 3) принципи соціального характеру; 4) принципи екологічного характеру (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Принципи раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: [16].

Основною метою зазначених принципів є створення належних умов для екологічно спрямованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Організаційні принципи базуються на поділі земель за різним цільовим призначенням і використання їх відбувається у відповідності за встановленою ціллю, що має важливе значення для організації раціонального використання земель і становить один з принципів раціонального землекористування.

Серед принципів економічного характеру варто виділити принцип платності землекористування, що знаходить своє відображення у вигляді земельного податку або орендної плати за землю, виходячи із грошової оцінки земель і місцеположення земельної ділянки.

Принципи соціального характеру ґрунтуються на тому, що земля виступає в якості первинного розподілу території між членами суспільства й характеризується формою, типом організації та впорядкування території. Для раціонального використання земель сільськогосподарського призначення дуже важливо постійно вдосконалювати земельні відносини, щоб якомога краще задовольняти потреби членів суспільства.

Раціональне та цільове використання земель в Україні необхідно вважати таким, що спрямоване на досягнення реалізації основних принципів.

М. А. Мицай виділяє наступні принципи раціонального використання земель [12]:

1) Пріоритет сільськогосподарського використання земель. Необхідною умовою дотримання цього принципу є наявність родючого шару ґрунту, його якість, які визначають ступінь придатності земель для сільськогосподарського виробництва.

Є землі, які придатні для сільськогосподарського використання після проведення меліорації (осушення, зрошення, вапнування кислих та гіпсування засолених ґрунтів, культуртехнічні роботи). Є землі, які придатні для продуктивного використання, але ефективність залучення їх до

господарського обороту незначна. Є землі, які не використовуються і не можуть бути використані, як продуктивні землі.

2) Висока ефективність використання продуктивних земель. Дотримання цього принципу досягається застосуванням оптимальної структури посівних площ, сучасних технологій у сільськогосподарському виробництві, раціональної організації території і сільськогосподарського виробництва, впорядкування території.

3) Забезпечення збалансованого кругообігу органічних речовин в ґрунті. Органічна речовина (гумус) є джерелом енергії ґрунту. Без органічної речовини – ґрунту, як живого організму, немає.

4) Охорона земель. Під охороною земель розуміють збереження їх від негативного впливу, як природних процесів, так і господарської діяльності людини. До них належать: ерозія ґрунтів, заболочення, засолення, погіршення культуртехнічного стану, радіоактивне забруднення. В Україні налічується 17,2 млн га ерозійно небезпечних сільськогосподарських угідь, що становить 45,2 % їх загальної площі [19].

5) Поліпшення земель. У силу природно-історичного процесу ґрунтоутворення, певні території мають низьку природну родючість ґрунту внаслідок недостатньої потужності гумусового шару, низького вмісту гумусу, несприятливого водного режиму, які лімітують їх продуктивність.

При організації раціонального використання земель необхідно дотримуватися принципу зональності, тобто враховувати природні, а також економічні умови зони, району, господарства. Крім того, земля є одним з елементів природного комплексу, що тісно пов'язаний з його іншими компонентами – кліматом, водними ресурсами, рослинним покривом. Це зумовлює необхідність організації раціонального використання та охорони земель на основі принципу комплексності [10].

В. В. Горlachук, при організації раціонального землекористування, рекомендує дотримуватися таких принципів: 1) диференціація організації території за типами і видами ландшафтів; 2) регулювання господарського

навантаження на територію; 3) урахування зональних і а зональних особливостей ландшафтів; 4) охорона внутрішньої різноманітності ландшафту; 5) пріоритет зеленого вкриття; 6) формування системи природоохоронних територій і об'єктів; 7) відображення в схемах і проєктах землеустрою територіального підходу; 8) дотримання попереджувальних заходів при охороні території [34].

Раціональне використання земель в Україні необхідно вважати найголовнішим завданням усіх суб'єктів земельних правовідносин. Звернемося, перш за все, до земельного законодавства. При розгляді ст. 5 Земельного кодексу України [6], де йдеться про принципи земельного законодавства, раціональне використання земель визнається основоположним началом, основою, яка є базисом використання земель. Крім того, аналіз земельно-правової літератури надає можливість говорити, що окрім принципу цільового використання, що є принципом не тільки земельного законодавства, але й земельного права, слід виділяти ще й принцип раціонального їх використання. Раціональне використання земель – це науково обґрунтоване, розумне використання з усіх точок зору: цільового використання, ефективності, охорони і поліпшення.

Крім недосконалого визначення раціонального використання земель у правових актах земельного спрямування міститься низка неузгоджень, а саме: чинний Земельний кодекс України [6] у ст. 91 та ст. 96 та Закон України «Про оренду землі» [18] у ст. 22, серед обов'язків власників земельних ділянок, землекористувачів та орендарів не закріпили обов'язковість їх раціонального використання, вказавши лише на обов'язковість їх цільового використання, що, на нашу думку, є негативним, адже поняття раціонального використання землі значно ширше, ніж цільове їх використання. Не будемо детально зупинятися на цьому, але зазначимо, що, наприклад, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 12, на відміну від вищезгаданих нормативно-правових актів, одним із обов'язків громадян визначає саме раціональне, а не цільове використання природних ресурсів, що

є правомірним. Таке ж положення доцільно внести у чинний Земельний кодекс України.

Раціональне використання земель – обов’язкова екологічна вимога, адже базовий законодавчий акт (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища») у сфері екології прямо зазначає, що використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з дотриманням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій [19].

На нашу думку, визначення поняття «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення», слід розглядати як використання, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від антропогенного впливу.

Проблема раціонального землекористування має комплексний характер і нерозривно пов’язана із своїм екологічним, економічним, соціальним й організаційними аспектами. Її системне вирішення полягає в забезпеченні балансу економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних вимог. Слід підкреслити, що відомі на сьогодні визначення поняття раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є досить суперечливими, мало впровадженими з технічних та/або економічних причин, що обумовлює необхідність подальшого проведення досліджень у даному напрямку.

1.2. Теоретичні засади економічного стимулювання раціонального землекористування

Аналізуючи, теорії та концепції державного регулювання, що опосередковано визначили підходи до економічного стимулювання

раціонального використання земель сільськогосподарського призначення варто виділити теорії державного та ринкового регулювання. Серед концепцій створення механізмів державного регулювання варто виділити марксистську теорію, кейнсіанство, автократичну теорію.

Марксистська теорія регулювання К. Маркса, Ф. Енгельса передбачала використання земельних ресурсів здійснювати на основі планування. Приватна власність на землю не передбачена, а суспільне володіння землею здійснюється на основі впливу держави.

Теорія економічного розквіту Дж. М. Кейнса, відображає активний вплив держави на земельні відносини, зокрема, на раціональне використання земель сільськогосподарського призначення за допомогою стимулювання сукупного попиту, активного використовуючи економічні регулятори.

Дослідники, що використовували емпіричний підхід до вивчення тоталітаризму та автократії К. Фрідріх, З. Бжезинський, доводили, що використання ресурсів екстенсивним шляхом значного розквіту набуло за командно-адміністративного устрою. Повна відсутність економічних методів стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Фінансування заходів щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення здійснюється виключно в рамках загальнодержавних й регіональних програм розвитку.

Меркантилізм вперше зосереджували увагу урядів на проблемах активізації комерційної діяльності. На державному рівні за для забезпечення активного торгівельного балансу країн передбачали стимулювання вивозу вітчизняних товарів, що передбачало премії для організацій та підприємств, що виробляють товари підвищеного попиту в зарубіжних країнах. Так з'явилися ідеї стимулювання діяльності виробництв.

Видатний апологет меркантилізму Т. Манн, акцентував свою увагу на економічних інструментах забезпечення активного торгового балансу країни. Т. Манн закликав скорочувати імпорт товарів і зменшувати вивізні мито для стимулювання вітчизняного експорту [15].

Перші спроби на глобальному міжнаціональному рівні пояснення спеціалізації країн, й частково раціонального використання земельних ресурсів зроблено А. Смітом у кінці XVIII ст.

У цілому погоджуючись із висновками А. Сміта, Д. Рікардо, що розробили теорію відносних переваг країн, яку також можна використовувати в розрізі окремих виробників. Представники цієї течії стверджували, що забезпечення успіху в конкурентній боротьбі вимагає спеціалізації на тій продукції, виробництво якої є дешевшим. Відповідно використання земельних ресурсів передбачено з метою отримання прибутку без державного регулювання економіки через механізм цін [12].

Розглядаючи фізіократичну теорію багатства, засновником якої був Ф. Кене, використання земельних ресурсів як основний засіб виробництва.

30 Відповідно до фізіократичної теорії, основне завдання держави забезпечення розвитку сільськогосподарської галузі з урахуванням законів природи, тобто присутні питання відтворення земельних ресурсів.

Широкого розголосу набуває теорія мінерального живлення рослин, розроблена німецький хіміком Ю. Лібіхом, згідно якої основою родючості ґрунту є мінеральні речовини. Він вперше сформулював «закон мінімуму», згідно якого приріст урожаю лімітується фактором, який знаходиться у мінімумі. Ю. Лібіх стверджував, що для запобігання виснаженню ґрунтів і зберігання їх родючості необхідно дотримуватись «закону повернення» поживних речовин, поглинутих рослиною й вивезених урожаєм за межі агроєкосистеми. У свій час, відомий російський вчений К. А. Тімірязєв високо оцінить вчення про необхідність повернення поживних речовин в ґрунт й відзначить, як один з вагомих надбань науки.

Монетариська модель М. Фрідмена, А. Мельцера передбачала регулювання грошової маси в обігу (в тому числі відсоткової ставки за кредитами на земельну ділянку) і часткову приватизацію державної власності [21]. Не вирішуючи при цьому проблему збереження і відтворення земельних

ресурсів, так як передбачено зниження витрат на ці заходи з охорони земель та скорочення державних соціальних програм.

Загалом, у результаті дослідження виявлено досить велике різноманіття наукових теорій та концепцій, які вплинули на формування та розвиток теоретичних засад економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Встановлено, що серед основних з них варто виділити наступні:

1) Теорія ресурсного підходу. Теорія ресурсного підходу стосовно земель сільськогосподарського призначення фактично є системою поглядів вчених на сутність і місце земель сільськогосподарського призначення в суспільному відтворенні, вказуючи при цьому домінуючу роль ресурсу в усіх сферах життєдіяльності людини. Розглядаючи при цьому землі сільськогосподарського призначення, як унікальний обмежений ресурс.

2) Концептуальна парадигма державного регулювання (Дж. Кейса) [6] обґрунтування державного регулювання у формуванні підприємницької ініціативи та мотиваційної спрямованості до певної діяльності та формування ресурсної забезпеченості економіки.

3) Під час формування демократичного суспільства набуває актуальності «концепція зацікавленості сторін» Едварда Фрімена [24] у контексті формування земельних відносин, з узгодженням інтересів суб'єктів господарювання.

4) Теорія управління середовищем життя і соціально-екологічним розвитком (енвайроментологія, неоекологія, агроекологія). При використанні земельних ресурсів в інтересах людства пропонується впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій в охорону земель. Контрольоване регулювання розглядається з метою збереження земельних ресурсів для майбутніх поколінь.

5) Загальна теорія систем Система регулювання земельних відносин розглядається у площині «вхід – система – вихід», а також повинна розглядатись з позиції її постійного розвитку та зміни.

6) Концепція сталого розвитку. Поряд із соціально-економічним розвитком здійснюється концентрація на розвитку природних систем і забезпечується абсолютний пріоритет охорони навколишнього середовища

7) Антропоцентризм. Філософське вчення згідно з яким людина використовує земельні ресурси, господар й власник.

8) Градуалізм. Розвиток земельних відносин передбачено здійснювати шляхом поступових реформ. Поступову зміну базису, на основі якого відбувається побудова механізму економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Формування засад на яких ґрунтуються теоретичні основи понятійно-категоріального апарату теми дослідження зумовлює пошук визначення дефініцій «економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» у різних науковців.

На теоретичному рівні, визначення й окреслення дефініції «економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» поки що не затвердилось у науковій економічній літературі. Сучасні вчені виявляють всезагальну цікавість до визначень змісту даної категорії, теорія питання продовжує еволюціонувати, сам факт новизни у визначенні даної категорії зумовлюється їх значимістю. Представимо деякі визначення науковців, які на наше переконання, теоретично збагачують науку й змістовно є близькими до визначення «економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення».

Як зазначає Г. Я. Ільницька: «Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель являє собою механізм ціноутворення, кредитування, пільгового оподаткування, виділення бюджетних і позабюджетних коштів, компенсації зниження доходів тощо, за допомогою якого забезпечується раціональне використання земельних ресурсів, створюються сприятливі умови для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, збереження та відтворення родючості

ґрунтів, захисту земель від негативних наслідків антропогенної діяльності людини» [1].

Натомість, Д. С. Добряк пропонує застосовувати поняття «екологоекономічний механізм стимулювання раціонального використання й охорони земель», розуміючи під цим поняттям «комплекс взаємопов'язаних заходів та методів, спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі й землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, збереженні екологічної цінності природних і набутих якостей земель, здійсненні заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності, нераціонального перерозподілу земельних угідь або необґрунтованого їх вилучення із сільськогосподарського обороту» [4].

Під поняттям «економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» найчастіше розуміють систему заходів економічного впливу, спрямованих на встановлення соціально справедливих платежів за землю, економічне стимулювання раціонального землекористування, введення економічних санкцій за нераціональне використання й погіршення екологічного стану земельних ділянок. Розглядають ЕС РВЗСП як складову частину економічного механізму управління у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища, зокрема, раціонального використання сільськогосподарських земель.

Отже, аналізуючи визначення, що дають науковці стосовно трактувань даної категорії, можна зробити висновок, що спільною рисою в розумінні під дефініцією «економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» є комплексність різних заходів й методів, які покликані забезпечувати раціональне використання земель сільськогосподарського призначення. Тому, ми погоджуємося з науковим положенням висновку про те, що: економічне стимулювання – це складна і диверсифікована діяльність з багатьма взаємодіючими компонентами. У

такому контексті попередньо представляємо наше авторське визначення даної категорії.

Економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення – це комплекс методів і заходів економічного впливу, що забезпечують високу ефективність землекористування, котра спрямована на отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від антропогенного впливу.

З огляду на це під економічним стимулюванням раціонального використання земель сільськогосподарського призначення слід розуміти складну соціально-економічну категорію, пов'язану із спрямуванням мотиваційного заохочення землекористувачів до ефективного використання земель, з урахуванням їх просторового розміщення, націленого на задоволення потреби суспільства у продуктах землеробської праці та забезпечення відновлення втраченої родючості ґрунтів шляхом прямого та опосередкованого стимулювання.

Суть економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення полягає у створенні органами державної влади та місцевих органів управління сприятливих умов, які б спонукали власників землі та орендарів активно приймати участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель в умовах розбудови незалежної держави.

Першочерговою метою економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення має стати ефективне володіння землею, збереження та відтворення родючості ґрунтів. Застосування державою заходів екологічного впливу на землевласників та землекористувачів повинно відбуватися у поєднанні з дією ринкових механізмів та побудови моделі раціонального землекористування. Тільки у такому поєднанні можна отримати максимальний ефект у сфері екологічно безпечного й раціонального використання та охорони земель.

Економічне стимулювання можна охарактеризувати як «систему» інструментів та заходів, що справляють стимулюючий вплив на землекористувачів і спрямовують їхню діяльність до раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

На зниження ефективності виробництва переважно впливає недостатнє використання дорогого устаткування. Насамперед це комбайни. Тому в першу чергу необхідно визначити коефіцієнт використання кожної одиниці збиральної техніки для технічних культур (зерно, картопля, льон, цукрові буряки та ін.). У розрахунках використовується нормативне річне навантаження на кожен вид техніки в умовах її ефективного використання відповідно до проекту норм потреби у технічних засобах для виконання механізованих робіт у рослинництві, розробленого Інститутом аграрного виробництва Національної академії наук.

Шляхом порівняння розрахункового навантаження за розробленою документацією з нормативною визначається коефіцієнт використання машини. Середньорічна нормативна продукція приймається за умови виконання сільськогосподарських робіт у встановлений термін. Такий розрахунок виробітку по кожній сільськогосподарській машині при необхідності можна зробити для всіх видів робіт. Однак, що стосується найдорожчої техніки, то це слід зробити для того, щоб одразу зробити висновки про раціональні розміри полів сівозміни та структурних підрозділів, які створюють умови для ефективного використання техніки. Якщо виробництво обчислюється по кожному технічному засобу (зведення) і різні дані не дають повного уявлення про використання всього комплексу сільськогосподарських машин, то загальний коефіцієнт вартості використання машинного комплексу в господарстві повинен дорівнювати. . Чим більше значення комплексного коефіцієнта, тим вищий рівень використання машинної системи. Його максимальне значення дорівнює 1. За наведеною методикою Інституту аграрної економіки НАН РАН визначає раціональні розміри новостворених господарств та полів сівозміни. Низькі значення

комплексних коефіцієнтів показують, що пропоновані розміри господарських структур не створюють умов для ефективного управління та економіка такого розміру ірраціональні.

При цьому рекомендується проводити економічну оцінку виробництва з різних напрямків землекористування. Пропонується визначати такі економічні показники: - вартість валової продукції у фактичних цінах реалізації; сума амортизації за 1 грн. валової продукції; сума витрат за 1 гривню валової продукції; сума прибутку на 1 грн. валової продукції. Інститутом аграрної економіки проведено варіантні розрахунки коефіцієнтів використання комплексної техніки для господарств різного розміру та напрямки виробничої спеціалізації у природно-господарських зонах площею від 50 до 1000 га (з інтервалом 50 га).). показав, що обсяг господарств, у яких навантаження на сільськогосподарські одиниці і машинний комплекс загалом найвищий, становить 400—450 га (коефіцієнт 0,86—0,96).

Ще вищий рівень навантаження на систему машин (коефіцієнт 0,91-0,98) досягається при площі землекористування 800-900 га. Цей результат зумовлений тим, що на такі площі розрахована робота більшої системи машин та агрегатів для обробки ґрунту та обробітку сільськогосподарських культур. Подальше збільшення землекористування, наприклад з 400-450 до 600 га або з 800- 900 до 1000, потребує додаткових одиниць техніки, яка не буде завантажена повною мірою і, отже, ефективність її використання буде знижена. Збільшення площі сільськогосподарських угідь до кратних раціональних величин (подвоєння та ін.) підвищує ефективність системи технічних засобів за рахунок більш повного використання потужних машин та агрегатів, здатних обробляти великі площі (сівалок, луцильників, культиваторів, розкидачі мінеральних добрив, розбризкувачі та ін.) залежність показників рівня навантаження машинної системи від площі землекористування зберігається і за подальшого багаторазового збільшення площі сільськогосподарських угідь. Тому мінімальним розміром

землекористування під зернові, зерно-бурякові та зерно- 19 картопляно-лляні поля можна вважати 400-450 га ріллі.

Ця оптимальність досягається при використанні середніх тракторів типу МТЗ та ЮМЗ та їх знарядь. Використання економіко-статистичних моделей корисно при створенні можливих варіантів зміни організації виробництва та землекористування сільськогосподарських підприємств, що склалася в у процесі реорганізації землекористування, оскільки багатофакторні кореляційні рівняння дозволяють за принципом взаємозалежності окремих факторів (зменшення або збільшення деяких з них) визначати альтернативні варіанти організації виробництва та землекористування та вибирати з них найбільш прийнятні, що найбільше відповідає перспективам розвитку сільськогосподарського виробництва, пов'язаного із землеустроєм.

У випадках можна використовувати економіко-математичні методи, тобто. побудова економіко-математичних завдань (моделей). Завданням оптимізації структури посівних площ та земель у сільськогосподарських підприємствах району найчастіше є економіко-математична модель створення сільськогосподарського землекористування. За вищевказаними методиками визначається вихідний раціональний розмір землекористування у конкретних територіальних умовах.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

2.1. Аналіз та тенденції використання земель сільськогосподарського призначення у Дніпропетровській області

Аналіз сучасного стану і тенденцій використання земельних ресурсів країни з позицій їх визначення як незамінного багатства має велике значення в усіх аспектах життя й діяльності спільноти. Для економіки держави земля як ресурс характеризується багатогранністю та множинністю значень, оскільки функціонально задіяна в багатьох видах діяльності. Утім, основною залишається її сільськогосподарська функція, що вимагає системної орієнтації в напрямі першочергового вирішення проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів [2].

Наша держава знаходиться на етапі формування ринкових відносин, одним із вагомих критеріїв яких є реформування питань, що стосуються землі. Здійснення суттєвих перетворень певним чином не забезпечить раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, а відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель не відповідає вимогам раціонального землекористування. Це зумовлює необхідність проведення ґрунтовних розвідок щодо сучасних проблем раціонального використання земель, а також створює необхідність пошуку заходів, які б забезпечили раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

Дніпропетровська область має вигідне географічне положення, адже розташована по середній й нижній течії річки Дніпро, знаходячись у центрі українських степів з родючими чорноземами.

Основний фонд ґрунтового покриття Дніпропетровської області складають чорноземи звичайні різної глибини гумусового шару та механічного складу від легкосуглинкових до легкоглинистих. Земельний фонд Дніпропетровської області станом на 1 січня 2023 року складає 3192,3 тис. га.

Найбільшу питому вагу займають сільськогосподарські угіддя – 78,7 %, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Більш ніж 78 % площі області зайнято під сільськогосподарське виробництво (6,0 % сільгоспугідь України).

У структурі сільгоспугідь рілля складає 2127,3 тис. га, або 77,9 %, багаторічні насадження – 53,1 тис. га, або 1,7 %, пасовища – 314,2 тис. га, сіножаті – 17,4 тис. га, або 0,5 %.

Відповідно до земель не сільськогосподарського призначення ліси і інші лісовкриті площі займають 192,8 тис. га, забудовані землі – 194,6, відкриті заболочені землі – 26,1 тис. га.

На території Дніпропетровщини знаходяться близько 1,5 тис. водойм та ставків площею понад 161,2 тис. га, з них більше 280 річок, понад 3290 ставків та 1120 озер (з яких 219 озер площею 3 і більше га). На півдні територія області омивається водами Каховського водосховища. На територію суші припадає 3031,1 тис. га [17].

У структурі сільськогосподарських угідь за період з 01.01.1991 р. по 01.01.2023 р. частка ріллі збільшилась на 56,6 тис. земель, що свідчить про високий рівень розораності, а отже, і високу ймовірність вітрової та водної ерозії значних площ території. Збільшення площ ріллі відбулось за рахунок скорочення сіножатей і перелогів, а також за рахунок чагарників, відкритих заболочених земель та інших. Загальна площа лісовкритих земель зросла з 166,4 тис. га до 192,8 тис. га, тобто на 26,4 тис. га. Збільшилась також площа забудованих земель на 16,4 тис. га, що пов'язано з інтенсифікацією агломерації (табл. 2.1).

Реформування агропромислового виробництва Дніпропетровської області в умовах ринкової економіки з метою збільшення виробництва продукції рослинництва і тваринництва, створення сировинної бази для переробної промисловості вимагає активізації наукових досліджень.

Законом України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 р. в Україні були встановлені приватна, колективна і державна форми власності на

землю. До того часу можна було виділити дві форми власності: державну й комунальну. Так, під час тривалого та амбіційного процесу реформування земельних відносин, ключовою метою якої було створення реального власника земель, який би прагнув до раціонального, екологічного й ефективного їх використання. У результаті земельної реформи сформовані абсолютно нові земельні відносини, в основі яких лежить приватна власність на землю.

Таблиця 2.1

Земельний фонд Дніпропетровської області та його зміни за 1991–
2023 р., тис. га

Види земельних угідь	1991	у %	2005	у %	2023	у %	Абсолютне відхилення 1991/2023 рр., +/-
сільськогосподарські угіддя	2447,7	76,7	2428,5	76,1	2512,9	78,7	65,2
- рілля	2070,8	84,6	2017,1	63,2	2127,3	66,6	56,5
- перелоги	19,2	0,8	22,1	0,7	1	0,0	-18,2
- багаторічні насадження	35,2	1,4	55,4	1,7	53,1	1,7	17,9
- сіножаті	22,9	0,9	18,2	0,6	17,4	0,5	-5,5
- пасовища	299,5	12,2	315,7	9,9	314,1	9,8	14,6
Води (території, що покриті поверхневими водами)	160,4	5,0	160,5	5,0	161,2	5,0	0,8
Ліси та інші лісовкриті площі	166,4	5,2	175,6	5,5	192,8	6,0	26,4
Забудовані землі	178,2	5,6	184,6	5,8	194,6	6,1	16,4
Відкриті заболочені землі	30,5	1,0	28,6	0,9	26,1	0,8	-4,4
Інші землі	209,2	6,6	214,5	6,7	104,7	3,3	-104,5
Всього земель	3192,3	100	3192,3	100	3192,3	100	-

Джерело: [10].

Станом на 01.01.2023 р. площа земель, переданих у власність недержавним сільськогосподарським підприємствам, становить 1,5 млн га, або 60,3 % земельного фонду області, з яких 1,2 млн га становить рілля (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Зміна структури сільськогосподарських угідь за формами власності у
Дніпропетровській області

Роки	Усього тис. га	Площа					
		державна		приватна		колективна	
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
сільськогосподарські угіддя							
1990	2447,65	2447,7	100	—	—	—	—
2001	2438,4	869,1	35,6	170,1	6,976	1399,6	57,4
2005	2428,5	848,2	34,9	1337,8	55,09	242,5	10,0
2019	2455,6	840,4	34,2	1440,8	58,67	147,3	6,0
2020	2489,4	828,3	33,3	1478,4	59,39	148,9	6,0
2021	2488,3	881,9	35,4	1482,1	59,56	124,3	5,0
2022	2487,8	886,9	35,6	1485,1	59,7	115,8	4,7
2023	2488,3	880,1	35,4	1502,3	60,37	105,9	4,3
рілля							
1990	2070,8	2070,8	100	—	—	—	—
2001	2055,6	731,79	35,6	143,89 2	7	1179,9	57,4
2005	2017,1	687,2	34,1	1126,1	55,8	203,8	10,1
2019	2068,2	730,7	35,3	1213,4	58,67	124,1	6,0
2020	2127,4	736,1	34,6	1263,7	59,4	127,6	6,0
2021	2127,3	753,1	35,4	1267,1	59,56	107,1	5,0
2022	2126,8	757,8	35,6	1269,7	59,7	99,3	4,7
2023	2127,4	776,5	36,5	1276,4	60	74,5	3,5

Джерело: [16].

Землі сільськогосподарського призначення можуть належати на правах власності громадянам, юридичним особам, територіальним громадам та державі, що означає наявність у цих суб'єктів права правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою.

Суб'єкти господарювання в аграрному секторі економіки можуть бути представлені у вигляді товариств, кооперативів, господарських товариств, фермерських господарств, приватно-аграрних та приватно-орендних підприємств. Упродовж аналізованого періоду 2005–2023 рр. чисельність усіх господарств різних організаційно-правових форм власності збільшилась.

Найбільшу питому вагу серед господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Дніпропетровської області займають фермерські господарства і становить 81,1 %, їх кількість збільшилась на 165 одиниць, або 5,4 %. Усі форми господарювання представлені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Дніпропетровської області 2005–2023 рр.

Господарства різних організаційно-правові форми власності	2005		2010		2015		2023		Відхилення 2005/2019	
	од	%	од	%	од	%	од	%	абсолютне, + -	відносне, %
Кооперативи	19	0,5	12	0,3	21	0,5	20	0,5	1	105,3
С.-г. товариства	427	11,5	449	12,2	623	14,6	459	10,9	32	107,5
Державні	18	0,5	18	0,5	15	0,4	19	0,4	1	105,6
Фермерські господарства	3061	82,5	3010	81,8	3348	78,4	3226	81,1	165	105,4
Приватні підприємства	144	3,9	153	4,2	217	5,1	254	6,0	110	176,4
Інші недержавні сільськогосподарські підприємства	41	1,1	37	1,0	45	1,1	48	1,1	7	117,1
Всього	3710	100	3679	100	4269	100	4226	100	516	113,9

Джерело: [16].

Реформування відносин власності в агропромисловому комплексі Дніпропетровської області, як і в інших регіонах, не могло не вплинути на процеси перерозподілу земель сільськогосподарського призначення. Поряд з ринковою структуризацією підприємництва в умовах ліберальної парадигми розвитку відбувався хаотичний перерозподіл основного засобу виробництва – земельних ресурсів – сільськогосподарських угідь на користь фермерства і приватних осіб у формі виділення ділянок для товарного виробництва. Станом на 2023 р. співвідношення кількості господарств і площі землекористування показано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Співвідношення кількості господарств і площі ріллі у
Дніпропетровській області за 2023 р.

Землекористування, га	Група	Кількість підприємств у групі	Відсоток до загальної кількості підприємств, %	Площа угідь, тис. га	Відсоток до загальної площі с.-г. угідь, %
До 5	I	95	2,55	0,84	0,03
5,1-10	II	176	4,72	2,94	0,12
10,1-20	III	377	10,12	13,02	0,52
20,1-50	IV	1416	38,00	107,80	4,29
50,1-100	V	434	11,65	64,68	2,57
100,1-500	VI	682	18,30	355,52	14,15
500,1-1000	VII	213	5,72	334,62	13,32
1000,1-2000	VIII	163	4,37	489,93	19,50
2000,1-3000	IX	86	2,31	420,40	16,74
3000,1-4000	X	36	0,97	246,40	9,81
4000,1-5000	XI	17	0,46	164,12	6,53
5000,1-7000	XII	13	0,35	155,00	6,17
7000,1-10000	XIII	14	0,38	105,50	4,20
Більше 10000	XIV	4	0,11	52,10	2,07
Всього		3726	100	2512,03	100

Джерело: [16].

У процесі реформування аграрного сектору області було створено 1969 сільськогосподарських агроформувань, що тотожні європейським моделям землекористування (від 5–50 га), і мають питому вагу 55,3 % від загальної кількості товаровиробників у системі, але володіють лише 5 % земельних ресурсів.

Сільгосппідприємства, що мають площі землекористувань (від 50 до 1000 га) віднесено до V–VII груп і їх можна прирівняти до американської моделі фермерського землекористування. Станом на 2023 р. таких підприємств у регіоні нараховувалось 1329, їх питома вага до загальної кількості підприємств становила 35,7 %, вони володіли при цьому 30 % земельних ресурсів області.

Решта 9,5 % господарств, що володіють 65 % земель, змінили свою організаційно-господарську форму, але тип господарювання залишився який був за радянських часів землекористування. Таким чином, об'єктивною реальністю є структурний розподіл, який подано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Структурний розподіл сільгосппідприємств за землекористуванням у Дніпропетровській області за 2019 р.

Джерело: [17].

Що стосується фермерських господарств, то суттєвою їх відмінністю є наявність досить великої кількості дрібних та середніх за розміром землекористувань. Переважна їх більшість обробляє земельні угіддя площею до 500 га. Найбільша концентрація угідь спостерігається у групі фермерських господарств із площею землекористувань від 2000 до 3000 га – 19,5 %.

У табл. 2.4 наведена інформація за площами сільськогосподарських угідь та категоріями землевласників і землекористувачів. За даними табл. 2.5 спостерігається тенденція до зменшення площ сільськогосподарських підприємств.

Як засвідчують В. К. Збарський та Л. В. Шкуренко сучасне аграрне виробництво розвивається в умовах адаптації діяльності сільськогосподарських підприємств до змін у ринковому середовищі, а саме: недостатньому розвитку внутрішнього аграрно-продовольчого ринку, невизначеності ємності аграрної продукції на зовнішньому ринку, а також

недосконалість технологічних процесів виробництва і забезпечення їх наявними технічними і фінансовими ресурсами [5].

Таблиця 2.5

Загальна земельна площа і розподіл сільськогосподарських угідь по землевласниках і землекористувачах на кінець 2023 р., у Дніпропетровській обл., тис. га

Землі	Загальна земельна площа	Усі сільськогосподарські угіддя (рілля, сади, виноградники, сіножаті і пасовища)	У тому числі	
			рілля	сіножаті та пасовища
Усього земель	3192,3	2512,9	2127,3	331,5
Землі сільськогосподарських підприємств – усього	1425,6	1400,7	1365,2	27,7
у т. ч. державних	72,7	66,0	58,5	6,7
Недержавних	1352,9	1334,7	1306,8	21,0
У т. ч. фермерських господарств	461,8	458,3	452,6	6,6
1) Землі громадян	825,6	796,9	716,4	46,0
2) Землі інших землекористувачів в та землевласників	941,1	315,4	45,7	258,9

Джерело: [16].

Економічна ефективність ведення сільськогосподарського виробництва, в першу чергу, визначається фактичними даними стану ґрунтів. В умовах сьогодення зниження родючості ґрунтів відбувається в результаті не виконання основного закону землеробства – повернення в ґрунт винесених з врожайми поживних речовин, що обумовлено з різким скороченням обсягів внесення органічних і мінеральних добрив, і розвитком деградаційних процесів в ґрунті, які відбуваються в різних напрямках (переуцільнення, дегуміфікація, руйнування структури ґрунту і т. д.).

Одним із головних шляхів інтенсифікації сільського господарства є хімізація землеробства, зокрема, широке застосування добрив і хімічних меліорантів з урахуванням природоохоронних вимог.

Упродовж останніх років у регіоні намітилась тенденція до збільшення внесення мінеральних добрив. Згідно з даними Головного управління статистики Дніпропетровської області під урожай 2023 р. сільськогосподарськими підприємствами області було внесено 1203,5 тис. ц поживних речовин мінеральних добрив, що в 76 разів або на 118,7 тис. т більше, ніж у 2000 р. Зросла також і частка удобрюваної площі, станом на 2018 р. удобрювалося 1228,7 тис. га або 90,6 % орних земель сільськогосподарських підприємств, а в 2000 р. добрива вносились лише на 21,3 % ріллі.

Як зазначає науковець В. В. Липчук «рівень забезпеченості ґрунтів органічними добривами в перерахунку на гній не перевищує 0,5 т/га, при нормі в 12 т/га, – це менше норми в 24 рази» [10]. Дніпропетровська область не є виключенням, у регіоні продовжується посилена дегуміфікація. Застосування рекомендованих норм органічних добрив під культуру при дотриманні сівозміни здатне забезпечити до 40–45 % прибавки врожаю.

За допомогою проведеного аналізу за даними табл. 2.6. у 2022 р. відбувається суттєве зниження кількості внесення органічних добрив у порівнянні з 2000 р. (на 50 %). Внесення органічних добрив не відповідає рекомендованим нормам і в умовах сьогодення не перевищує 0,3–0,5 т/га за таких норм внесення, баланс гумусу в ґрунті буде характеризуватися від’ємними показниками.

Таблиця 2.6.

Внесення органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах
Дніпропетровської області

Показник	1990	2000	2005	2010	2020	2021	2022
Внесено органічних добрив, тис. т	10762,6	811,9	274,8	218,8	373,3	348,4	399,8
Удобрена площа, тис. га	305,5	20,8	10,7	11,7	12,5	15,6	16,1
Питома вага удобреної площі, %	16,5	1,6	0,9	0,9	1,1	1,3	1,5
Внесено на 1 га посівної площі, т	5,8	0,6	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3

Прикладом збалансованого застосування органічних і мінеральних добрив є країни Європи: Німеччина, Велика Британія, Нідерланди, які поряд із внесенням значної кількості мінеральних добрив (350–800 кг/га д. р.)

вносять на гектар орної землі високі норми органічних добрив 26–75 т, одержуючи при цьому стабільно високі врожаї всіх культур на значно гірших за генезисом ґрунтах, ніж в Україні. [13].

У Дніпропетровській області високий ступінь сільськогосподарського освоєння земель. Екстенсивний шлях збільшення валового виробництва рослинницької продукції в регіоні вичерпаний, подальше нарощування можливе лише за рахунок введення інтенсивних технологій. Зрошення дає змогу підвищити продуктивність угідь у 2–3 рази, й мінімізувати негативний вплив клімату.

Підвищення економічної ефективності функціонування аграрних підприємств тісно пов'язано з ефективним використанням земельних ресурсів та залежить від впливу на неї факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [15]. Такими факторами є поліпшення родючості ґрунтів; посилення концентрації та інтенсифікації виробництва, виробничо-галузева структура виробництва, державне регулювання останнього й реалізації продукції та підтримка виробників.

На переконання провідних вітчизняних учених раціональне землекористування у сільському господарстві має базуватись на наукових засадах організації території – створення оптимізованого агроландшафту з економічно обґрунтованим і доцільним співвідношенням сільськогосподарських угідь, лісових насаджень, земель захисного та природоохоронного призначення.

2.2. Інструменти фінансування землеохоронних заходів у сільському господарстві

Важливе значення в формуванні землеохоронних заходів має чітка виважена політика в фінансуванні держаних програм, покликаних до стимулювання землекористувачів РВЗСП.

За весь час незалежності України фактично не сформувалась адекватна державна політика щодо впливу на суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують землі сільськогосподарського призначення. Це можна вважати провалом державного втручання, оскільки внаслідок відсутності належного контролю з боку державних інституцій за використанням та охороною земель учасники ринкових земельних відносин всебічно прагнули мінімізувати трансакційні витрати при використанні земель, «економлячи» ресурси, передусім, на впровадженні ґрунтоохоронних заходів і дотриманні ресурсозберігаючих технологій, максимально експлуатуючи природну родючість ґрунтів сільськогосподарських земель [203, с. 40].

Статтею 55 Закону України «Про охорону земель» визначено, що фінансування заходів з охорони земель і ґрунтів здійснюється за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, у тому числі коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, від плати за землю, а також коштів землевласників і землекористувачів та інших джерел не заборонених законом [18].

Статтею 209 Земельного кодексу України встановлено перелік заходів, на реалізацію яких використовуються кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Кошти, які надходять до місцевих бюджетів у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва відповідно до вимог ст. 209 Земельного кодексу України спрямовуються лише на фінансування заходів з освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проєктів землеустрою, а також на проведення інвентаризації земель, проведення нормативної грошової оцінки землі, (використання цих коштів на інші цілі не допускається) [6].

З метою проведення державної політики, спрямованої на збалансоване забезпечення потреб населення й галузей економіки в земельних ресурсах, раціональне використання та охорону земель, захист їх від виснаження, деградації, забруднення, підвищення врожаїв екологічно чистої продукції та гарантування продовольчої безпеки держави, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, створення екологічно безпечних умов для проживання населення і провадження господарської діяльності, стабілізація та нарощування обсягів виробництва в рослинництві, підвищення родючості ґрунтів (регулювання водного режиму, гіпсування ґрунтів), забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

З метою забезпечення подальшого розвитку земельних відносин на території регіону, створення умов для раціонального використання і охорони

96 земель, в області діяла регіональна Програма розвитку земельних відносин і охорони земель у Дніпропетровській області на 2011–2022 роки, що затвердженої рішенням обласної ради від 25 березня 2011 року № 73-5/VI зі змінами [12].

Основними завданнями та заходами Програми є: 1) організація робіт з підвищення родючості ґрунтів шляхом меліоративних заходів; 2) встановлення меж населених пунктів; 3) проведення інвентаризації земель; 4) розмежування земель державної та комунальної власності; 5) нормативно грошова оцінка.

Виконання програми передбачалось у два етапи (перший: 2011– 2015 рр., другий: 2016–2022 рр.). Фінансування по роках показано в табл. 2.10, причому фінансування передбачалось за рахунок державного, обласного, місцевого та за рахунок інших джерел. Як відомо, на виконання майже половини заходів, запланованих Програмою розвитку земельних відносин та охорони земель у Дніпропетровській області на період 2011– 2022 рр., передбачено фінансування за рахунок коштів місцевого й обласного бюджету (58,5 %), а також коштами, з державного бюджету й за рахунок інших джерел

(коштів, що надходять в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва).

Аналіз стану земельних угідь свідчить про те, що область, маючи занадто високу розораність, інтенсивно використовує в сільськогосподарському виробництві багато малородючих деградованих ґрунтів. Тому такі ґрунти потрібно виводити з обробітку шляхом консервації.

Одним із пріоритетних заходів є консервація деградованих і малопродуктивних земель. Консервація земель має два напрямки – залуження їх та залісення. При цьому залуженню підлягають землі – дефльовані, змиті та ерозійно небезпечні, а залісенню кормові угіддя.

За даними Держгеокадастру у Дніпропетровській області загальна площа, потребує консервацію станом на 01.01.2023 рік складає 14037,2 га з яких 3420,8 га – деградовані, 10616,4 га – малопродуктивні. Але фінансування й виділення коштів на проведення заходів з консервації останнє десятиліття повністю відсутнє. Починаючи з 2002 року, з наростаючим підсумком, законсервовано лише 281,3 га, що становить лише 2 % від загальної потреби робіт з консервації.

Фінансування робіт пов'язаних з інвентаризацією земель населених пунктів (г) й за їх межами (д) передбачалось за рахунок коштів всіх джерел надходжень, але головним чином за рахунок державного (40,4 % від всієї суми, що виділена на захід) й місцевого бюджету (23966,6 тис. грн. або 38,4 % від загальної суми, що виділена на захід).

Загалом, втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва – це один із головних фінансових інструментів, за допомогою яких держава здійснює фінансування охорони земель. Дуже важливою особливістю коштів, які надходять у порядку відшкодування втрат

102 сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, є те, що це цільові кошти, які надходять до державного бюджету за рахунок вилучення сільськогосподарських угідь або лісів, погіршення якості земель тощо. Тому кошти, які одержуються від втрат сільськогосподарського і

лісогосподарського виробництва, мають спрямовуватися виключно на заходи щодо охорони земель.

Аналізуючи використання коштів, нарахованих у порядку відшкодування витрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва в Дніпропетровській області. Станом на 01.01.2023 року на спеціальні рахунки обласних, районних, міських, сільських і селищних рад залишок коштів становив 145332.4 тис. грн, з них 2,5 % – до обласних, 8,8 – районних, 88,7% – міських, сільських, селищних рад. У звітному році було використано 84 % від загального обсягу надходжень. До загальної суми залишку на кінець 2019 р. додалось 36001 тис. грн. Залишок коштів на кінець 2019 р. нарастаючим підсумком з 1998 р. склав 141,08 млн грн.

Проаналізувавши структуру використаних коштів встановлено, що найбільша їх частка спрямовується на освоєння земель для сільськогосподарських та лісогосподарських потреб – 14373,5 тис. грн (52,9 %). Серед яких рекультивація порушених земель, території полігонів твердих побутових відходів, використання родючого шару ґрунту під час проведення робіт, пов'язаних із порушенням земель займає 60 %. На проведення заходів з охорони земель відповідно до розроблених робочих програм проєктів землеустрою – 3524,8 тис. грн (8,75 %). 4,73 % (1883,2 тис. грн) коштів було використано на розроблення робочих проєктів землеустрою з охорони земель та 15,4 % (218 тис. грн) на проведення нормативної грошової оцінки 6844,6 тис. грн.

Для досягнення мети збалансованого розвитку аграрного сектору, спрямованого на задоволення екологічних, економічних та соціальних потреб, необхідно вдосконалити систему управління сферою землекористування. Тому підвищення збалансованості використання ґрунтового фонду потребує створення ефективних комплексних підходів до еколого-економічного обґрунтування систем управління ґрунтовим фондом, спрямованих на виконання вимог охорони довкілля.

Така система господарювання створює умови для більш ефективного господарювання та швидкої адаптації сільськогосподарських товаровиробників до якісних економічних змін, мінімізуючи вплив процесів, які можуть погіршити якість ґрунтового фонду. Моніторинг стану ґрунтових запасів та їх використання в сільському господарстві породжує існуючі проблеми, що випливають з цього, які важко вирішити в рамках існуючих парадигм управління ґрунтовими запасами.

Головна мета наступної реформи управління земельними фондами – створення ефективної системи управління. Це забезпечує якісне використання земельного фонду, взаємодію держави і суспільства на користь його різноманітності та цілеспрямованості. задоволення потреб суспільства. Сьогодні ми маємо вирішити такі ключові проблеми в системах землеустрою: Збільшення самостійності щодо регулювання земельної 95 діяльності, водночас підвищення відповідальності за кінцеві результати діяльності. Перехід від розподільного до регулятивного контролю в системах землекористування. Ґрунтові ресурси агросфери мають відносно специфічний комплекс особливих просторових умов, пов'язаних з рельєфом, якістю ґрунтового покриву, рослинністю, водним режимом, геологічною будовою, а також іншими природно-кліматичними умовами [17].

Враховуючи вплив окремих характеристик на результати господарювання, деякі економісти [18] запропонували застосування моделі комплексного використання основних факторів забезпечення збалансованості землекористування, що включає соціально-економічний, природно-екологічний та організаційно-правовий фонди. Еколого-економічний механізм управління земельним фондом сільськогосподарського призначення – це сукупність елементів, елементів, спрямованих на організацію збалансованого землекористування для забезпечення оптимальних параметрів еколого-економічного функціонування земель сільськогосподарського призначення. , способи і засоби.

Тому розробка структурно-функціональних схем еколого-економічних механізмів управління ландшафтними ресурсами є принципово важливою та має базуватися на зворотному зв'язку та бути спрямованою на гармонізацію еколого-економічних вигод від землекористування. Основним завданням еколого-економічного механізму управління земельним фондом Мінагрополітики є охорона навколишнього природного середовища та забезпечення збалансованого землекористування з метою захисту інтересів різних учасників землекористування у сфері сільськогосподарське виробництво. правильно. У цьому напрямі структура еколого-економічних механізмів управління земельним фінансуванням у сільському господарстві розуміється як низка підсистем, що сприяють досягненню балансу інтересів різних груп землекористувачів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Структурно-функціональна схема еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві

Ця структура повинна містити: територіальний устрій за земельними суб'єктами, аналіз та управління господарською діяльністю землекористувачів, оцінка земель для цілей оподаткування землекористування, інституційні, особливо правові положення, що стосуються землі. Другорядне значення в системі управління ґрунтовим фондом агросфери має еколого-економічна оцінка його ефективності, яка визначає доцільність розробки системних заходів у цій сфері. Різні форми власності та управління мають велике значення в сучасному контексті проектів розвитку територій, особливо для цілей просторового планування. Роль землеустрою — раціональне облаштування, прогресивне формування території сільськогосподарських підприємств, установ і організацій з метою створення просторових умов для еколого-економічної оптимізації використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. просторових умов. господарювання, поліпшення структури та розподілу ґрунтів, зміна ріллі, сівозміни, сіножатів і пасовищ [19].

Ефективна система управління ґрунтами Для забезпечення управління ґрунтовими ресурсами можна використовувати наступні інструменти.

- Постанови та законодавчі положення щодо управління землею та сільською територією в цілому.
- Комплексне планування землекористування та збереження на різних рівнях управління.
- Державна підтримка та фінансування соціально значущих земляних робіт, пов'язаних з розвитком територіальної інфраструктури, меліорацією земель та боротьбою з ерозією ґрунтів.
- Управління землеустрою.

Програмно-цільовий підхід є дійовою складовою комплексного підходу в системі державного управління у сфері земельних відносин. За його допомогою можна розв'язати складні проблеми розробленням і виконанням системи програмних заходів, орієнтованих на завдання, реалізація яких дасть змогу подолати наслідки еколого-економічної кризи і запобігти такій ситуації

в майбутньому [18]. Програмно-цільовий підхід створює умови обґрунтованості та контролю за використанням ресурсів для стабілізації й розвитку соціально-економічних процесів, а також для координації діяльності органів державної влади.

Ще одним із кроків як успішної реалізації Програми, так і здійснення системи заходів щодо охорони та РВЗСП загалом, може бути економічне стимулювання. У зв'язку з тим, що в області простежується ситуація абсолютно недостатнього виділення бюджетних та інших коштів для проведення вказаних заходів, існує потреба у створенні органами державної влади й місцевого самоврядування економіко-правових умов, які б спонукали землевласників і землекористувачів за власним бажанням, без примусового впливу на їхню господарську діяльність, брати безпосередню участь у виконанні заходів, пов'язаних із раціональним використанням та охороною земель.

Сучасним земельним законодавством України передбачено, що гарантією ефективності механізму охорони земель від екстенсивного і нераціонального їх використання є державний контроль за використанням та охороною земель. Проте нині без суттєвого вдосконалення законодавчого забезпечення дійового державного контролю за використанням й охороною земель неможливо у повній мірі реалізувати згадану Програму та економічно стимулювати землевласників і землекористувачів до раціонального й ефективного ведення землеробства.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

питання ефективного використання земель сільськогосподарського призначення є складним та має багато варіантів розв'язку, тому потребує продовження досліджень. Зокрема, до цих питань належить:

- визначення найбільш оптимальних методів вирощування різних культур з урахуванням кліматичних та географічних умов;
- дослідження впливу використання різних технологій та інновацій на врожайність та якість продукції;
- аналіз економічної ефективності різних методів землеробства та визначення сприятливих умов для їх використання;
- вивчення впливу глобальних змін клімату та зміни землеробських практик на біорізноманіття та здоров'я ґрунту і т.п.

Дослідження цих питань дозволить вирішити проблеми, пов'язані зі зменшенням родючості ґрунтів та забрудненням довкілля, що є особливо важливими в умовах зростаючої світової населення та змін клімату.

Окремо, на нашу думку, необхідно розглянути основні принципи ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. До них відноситься:

1. Раціональне використання земельних ресурсів. Це означає, що розміщення культурних насаджень повинно бути прораховано з урахуванням умов ґрунту, клімату та рельєфу. Також потрібно використовувати сучасні технології та методи сільського господарства для максимальної продуктивності землі;
2. Забезпечення родючості ґрунтів. Для цього потрібно вживати заходів з підвищення родючості ґрунтів, таких як застосування добрив та мікроелементів, використання зеленої маси та підготовка ґрунту до посіву, забезпечувати дотримання порядку чергування культур – сівозмін;

3. Оптимізація системи поливу. Забезпечення водопостачання відбувається за рахунок оптимізації системи поливу. Для цього потрібно раціонально використовувати різні методи поливу, такі як крапельний полив, ручний полив та ін.;

4. Проведення систематичного контролю за станом ґрунту та врожаєм. Потрібно здійснювати періодичний моніторинг стану ґрунту та врожаю для виявлення можливих проблем та визначити шляхи їх вирішення;

5. Впровадження новітніх технологій та інновацій. Інноваційні технології допомагають забезпечити більш ефективне використання земель сільськогосподарського призначення. Новітні технології та інновації можуть допомогти покращити продуктивність землі, зменшити вплив сільського господарства на довкілля та забезпечити сталий розвиток аграрного сектору.

Наприклад, важливо використовувати інноваційні методи поливу, такі як системи крапельного поливу, що дозволяють заощадити воду та знизити витрати на енергопостачання. Використання сучасних систем управління врожаєм та моніторингу дозволяє більш точно контролювати процеси збору та обробки врожаю, що дасть змогу збільшити продуктивність та зменшити витрати.

Отже, використання новітніх технологій та інновацій є важливим елементом ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, що забезпечує сталий розвиток аграрного сектору та збереження навколишнього середовища. Також, сучасні технології можуть бути використані для моніторингу стану землі, що дозволяє швидко виявляти проблеми та приймати вчасні заходи для їх вирішення. Це важливо для сталого розвитку аграрного сектору, забезпечення продовольчої безпеки та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Крім того, важливо забезпечити доступність та належне навчання фермерів та інших учасників аграрного сектору щодо використання новітніх технологій та інновацій, щоб забезпечити їх успішне впровадження та максимальну користь для галузі та суспільства в цілому.

Прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» передбачає, що з 1 липня 2021 року скасовано дію мораторію на продаж аграрної землі, зокрема [4]:

1) у перші два з половиною роки буде діяти обмеження на купівлю землі, а саме не більше 100 га в одні руки. З 2024 року це обмеження становитиме до 10 тис га в одні руки;

2) з 1 липня 2021 до 2024 року право на покупку землі буде тільки у фізичних осіб. Юридичним особам заборонено купувати землю сільськогосподарського призначення;

3) продаж державних та комунальних земель заборонено;

4) щодо надання права іноземцям купувати землю позиція не змінилась – питання буде вирішене на референдумі.

5) іноземцям заборонено купувати землю, що розташована ближче 50 км від державного кордону України, незважаючи на результати референдуму;

6) передбачено переважне право орендаря на купівлю. Орендар має можливість передати переважне право на придбання ділянки іншій особі, але про це повинен бути письмово повідомлений власник;

7) мінімальна ціна до 2030 року встановлена не менше нормативної грошової оцінки.

Динаміку кількості, площі та середньої вартості відчужених земельних ділянок від липня 2021 року до квітня 2023 року згідно з даними моніторингу земельних відносин [3] відображено на рис. На законодавчому рівні жодних обмежень щодо ринку земель сільськогосподарського призначення держава не встановлювала. Тому з квітня 2022 року згідно з даними рис. спостерігаємо відновлення угод щодо відчуження земельних ділянок, коли укладаються відповідні правочини та реєструються речові права на земельні ділянки. Однак, у порівнянні з січнем 2022 року бачимо спад динаміки щодо кількості відчужених земельних ділянок у січні 2023 року на 56 % та площі – на 64 % (рис. 3.1.).

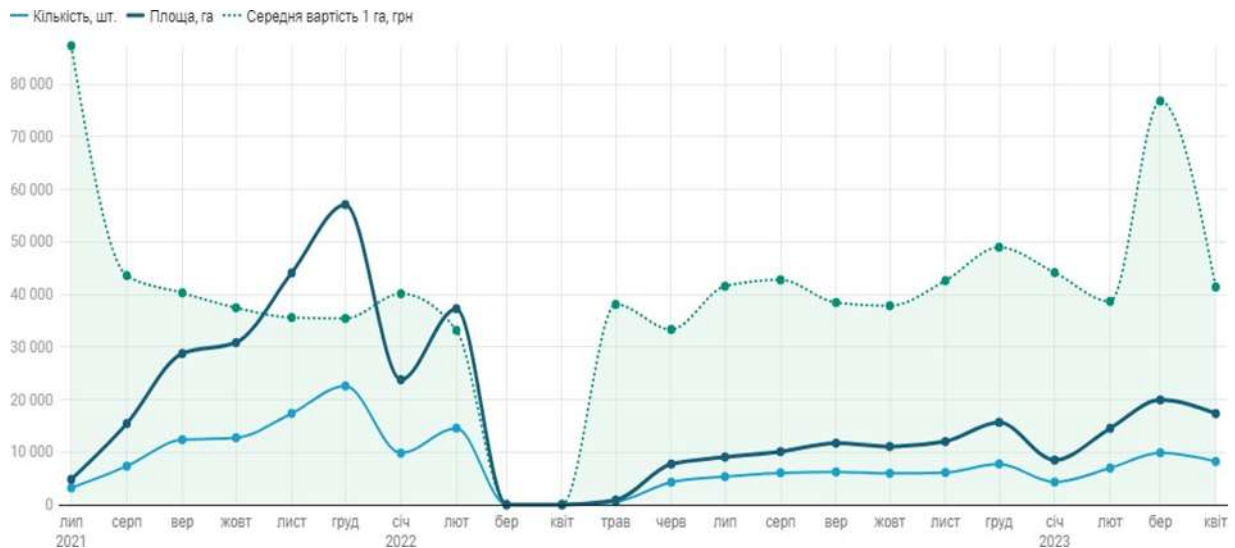

Рис. 3.1. Динаміка кількості, площі та середньої вартості відчужених земельних ділянок з липня 2022 року по квітень 2023 року [3].

Можна зробити висновок, що воєнні дії на території України призвели до того, що ринок землі сільськогосподарського призначення перебуває знов на стадії формування, де функціонують лише його окремі елементи, зокрема ринок оренди земель сільськогосподарського призначення. Зрозуміло, що функціонування вільного обігу землі, насамперед сільськогосподарського призначення має відбуватися за наявності певних базових умов. Зокрема, це стабільність в економічній сфері, що сприятиме зростанню вартості земельної ділянки та стане підґрунтям для збалансування інтересів суб'єктів ринкових операцій із землею.

Стратегічною роллю державної політики у сфері використання земель сільськогосподарського призначення є забезпечення раціонального використання та охорони, збереження, відтворення та підвищення родючості продуктивних земель. Ґрунтовий покрив є одним із основних компонентів середовища, що виконує важливі біосферні функції. Ґрунтовий і рослинний покрив у природі утворюють єдину систему. Втрата родючості ґрунту, його деградація позбавляє екологічної основи існування рослин. Отже, відновлення деградованої родючості ґрунтів – це відновлення природного екологічного балансу території, порушеного діяльністю людини внаслідок нераціональної господарської діяльності [30].

Ґрунти регулюють якість поверхневих і підземних вод, склад атмосфери, є середовищем існування більшості поверхневих організмів, забезпечують сприятливе середовище проживання людини, є основним джерелом сільськогосподарського виробництва. Найважливішими умовами збереження біосфери, нормального рослинного покриву та продуктивності сільського господарства є охорона ґрунту, його структури та властивостей, постійна увага до здійснення контрзаходів щодо підвищення родючості. Багато розвинутих країн по всьому світу покладаються на державну допомогу для захисту ґрунту та боротьби з його деградацією та забрудненням. За їхніми законами будьякий вплив на ґрунт є неприпустимим і веде до його деградації, деградації, забруднення та руйнування. Рішенням Всесвітньої конференції з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) було постановлено, що охорона землі та її раціональне використання повинні бути центральним елементом національної політики. Вплив на навколишнє середовище. Тому охорона ґрунтів має бути пріоритетом для нашої країни[31].

Зміцнення та екологізація українського агропромислового комплексу неможлива і потребує оптимізації земельного співвідношення як основи його охорони та відновлення. Оптимальне співвідношення нестійких факторів (рілля, сади) і стійких факторів (природні кормові угіддя, ліси, ліси) не перевищує одиниці. Це включає урбанізовані та антропогенні території. Відсоток окультуреності українських степів має перевищувати 50%. Підвищення ефективності сільського господарства можливе лише за умов інтенсивного використання родючих ґрунтів і зменшення капіталовкладень у менш родючі ґрунти. Раціональне використання та збереження земель — два взаємопов'язані процеси, спрямовані на підвищення продуктивності країни. Вони забезпечують: оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями народного господарства та максимальне його використання в кожній галузі. Оптимізація структури окремих видів земель (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, луків, лісів, підводних угідь тощо) за природно-господарськими зонами та районами. Розробка та впровадження раціональних систем

землеробства, зокрема ґрунтозахисних, обробітку та внесення добрив. Кисле вално і гіпс на засолених і засоленних ґрунтах, техніка посівів, системи сівозмін тощо. осушення заболочених і заболочених територій та зрошення і зрошення посушливих територій; запобігання затопленню, затопленню, підтопленню земель і погіршенню фізико-хімічних властивостей; широке використання ґрунтових мікробів, щоб зробити ґрунт родючим і стійким до ерозії. Розробка та впровадження науково-обґрунтованої системи вирощування цибулі. Розробка і впровадження раціональних систем розселення, забудова сільських і міських поселень, організація каналів перекачування води з високої води в низьку, великих водосховищ, шляхів сполучення, ліній електропередачі, нафтопроводів і газопроводів. Розробка та проведення еколого-економічної оцінки земель та землекористувань для планування розміщення та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, визначення обсягів загальнодержавних закупівель продукції сільського господарства та тваринництва, собівартості продукції та доходів сільськогосподарських підприємств. Визначення статі, правильне визначення, науково обґрунтоване ціноутворення [32].

Світовий і національний досвід захисту ґрунтів від ерозії та їх раціонального використання має використовувати системний підхід до вирішення проблеми, а методику – адаптовану розрахункову базу. показує, що є 109 Використання ріллі має супроводжуватися тривалим відтворенням родючості ґрунту та забезпеченням бездефіцитного балансу гумусу та поживних речовин. У зонах інтенсивного обробітку посівна техніка повинна докорінно змінити структуру посівної площі, щоб вирощування польових культур супроводжувалося підвищенням родючості ґрунту. Для цього доцільно розширювати плантації зернобобових, особливо багаторічних насаджень, і переходити на біологічні прийоми з використанням мінеральних і органічних добрив для підвищення родючості ґрунту. Завдяки здійсненню протиерозійного захисту ґрунтів держава виконує функцію охорони ґрунтів як основного державного надбання українського народу. В Україні захист ґрунтів

від ерозії необхідно здійснювати відповідно до цільових програм і планів забезпечення протиерозійної стійкості території. Обов'язковими компонентами таких програм є: – Зменшення загальної площі інтенсивно оброблених земель щонайменше на 8-10 млн га і перетворення їх на природні корми, ліси, заповідні території тощо; – Оцінка існуючої ерозійної небезпеки та ефективності протиерозійних заходів. – Моніторинг, моделювання та прогнозування ерозійних процесів. – Розробка, розробка та впровадження нових ефективних методів захисту ґрунтів від ерозії [33].

Захист ґрунту від ерозії включає наступні завдання: Зменшує змивання ґрунту та видування до прийнятних рівнів для цього типу ґрунту. Припинення алювіальної ерозії; покращення родючості еродованих ґрунтів та підвищення продуктивності за рахунок ерозії та 110 усадки критичних сільськогосподарських угідь. Поліпшення екологічно та агрономічно важливих властивостей ґрунту на ділянках, схильних до ерозії та усадки. запобігання негативному впливу ерозії на природні та господарські об'єкти; поліпшення гідрологічних і мікрокліматичних умов ерозійно-дефляційних територій; поліпшення екологічного стану природних комплексів (ландшафтів) території та суспільне досягнення дотримання естетичних вимог Для виконання вищезазначених завдань необхідно реалізувати комплекс заходів, який охоплює наступні компоненти:

1. Нормативно-правовий, спрямований на вдосконалення законодавчого та нормативного забезпечення у сфері протиерозійного захисту ґрунтів.

2. Економічні для забезпечення створення оптимальних стандартів і порядку фінансування у сфері протиерозійного захисту ґрунтів. Цьому сприяє впровадження заходів економічного стимулювання землекористувачів, які охороняють ґрунти від ерозії та накладення штрафів за порушення вимог охорони ґрунтів.

3. Організація - Забезпечує ефективну координацію діяльності протиерозійних та протиерозійних органів ґрунтів на державному, регіональному та місцевому рівнях.

4. Системне та економне забезпечення виведення деградованих земель з обігу та додаткова охорона та дослідження фактичного рівня освоєння сільськогосподарських угідь.

5. Забезпечення ефективності технічного протиерозійного управління ґрунтами, вивчення та районування ерозії ґрунтів, а також системи моніторингу ерозійних процесів та оцінки ерозійних ризиків. Він поділяється на дві складові: комплекс заходів із захисту ґрунту від ерозії та комплекс заходів із захисту ґрунту від усадки.

Для відпрацювання ефективної державної політики щодо раціонального землекористування необхідно сформувати систему інструментів, яка б стимулювала суб'єктів економічної діяльності раціонально використовувати землі сільськогосподарського призначення. Процес створення такої системи інструментів повинен спиратися на науково обґрунтовані принципи. Теоретичною основою їх формування перед усім є екологічні і соціально-економічні закони збереження родючості ґрунту.

В основі економічних теорій щодо мотивації діяльності суб'єктів господарювання, відповідно до законодавства, лежить припущення про те, що керовані землекористувачі усвідомлено і раціонально ухвалюють рішення про дотримання або недотримання природоохоронних вимог. В основі таких рішень лежить аналіз витрат і вигід. Такий аналіз передбачає порівняння витрат, необхідних для дотримання нормативів (йдеться про витрати на технологічні й управлінські поліпшення), з витратами, що виникають у землекористувача у разі їх невиконання (штрафи, стягнення тощо) [5].

Розуміння передумов, що визначають (трансформують, спрямовують) поведінку землекористувачів, є необхідною умовою розроблення дієвого

142 набору інструментів, що мають стимулювати раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

Будь-який інструмент, який має на меті стимулювати зміну поведінки економічних агентів шляхом інтерналізації вартості компонентів і стану навколишнього природного середовища через зміну структури стимулів, які

впливають на таких агентів (без затвердження стандарту або технологій), кваліфікується як економічний інструмент [32].

Загалом, сприяти раціональному використанню і відтворенню родючості ґрунтів можна шляхом застосування механізму економічного стимулювання, використовуючи, як адміністративні так і економічні методи з застосуванням фіскальної й розподільчої складової економічного механізму.

Лише комплексне поєднання фіскальної та розподільчої дотаційної складової економічного механізму змусить сільгоспвиробників застосовувати ґрунтозахисну систему землеробства. Для побудови фіскальної складової оподаткування потрібно розробляти нові критерії оподаткування, опираючись на різні інтегральні показники, що найбільш повною мірою характеризують рівень РВЗСП.

На нашу думку, потрібне вміле застосування економічних інструментів, що примушують (наприклад податки, штрафи), або спонукають (податкові пільги, дотації, субсидування) суб'єктів господарювання дотримуватись вимог РВЗСП. Найкращих результатів з РВЗСП досягається під час розумного поєднання адміністративних і економічних методів.

Видам економічного стимулювання природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів надається все більшого значення, також посилюється розуміння того, що в сучасних умовах реалізація тільки адміністративних заходів не достатня.

Серед різних форм впливу на формування земельних відносин ключова роль у вирішенні цієї проблеми належить фінансовому регулюванню. На наш погляд, фінансове регулювання включає в себе сукупність фінансових механізмів (інструментів), реалізація яких повинна спонукати землевласників і землекористувачів звертати увагу і спрямовувати свою діяльність у напрямку підвищення родючості ґрунту, тим самим забезпечувати зростання РВЗСП у цілому.

Фінансові методи стимулювання РВЗСП у вітчизняній практиці нині є найменш розвиненим. Очевидно, посилення їх ролі слід очікувати із

уведенням ринкового обігу земель та запровадженням іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення. У даному випадку вагому роль відіграватиме оцінка вартості земельної ділянки, що передається в заставу; розмір іпотечного забезпечення; зміна заставної вартості земельної ділянки; розмір страхової вартості об'єкта земельної іпотеки тощо.

У структурі економічного механізму РВЗСП вагому роль відіграє система платного землекористування. Серед фінансових методів стимулювання раціонального використання земельних ресурсів слід, особливо, виокремити податкові.

Фіксовані й невеликі земельні податкові платежі, зокрема недостатньо обґрунтована орендна плата й земельний податок, все більш загострюють основне протиріччя землекористування – між максимізацією поточної виробничої здатності ґрунтів і збереженням їх родючості. І тому не випадково, що вже століттями змінюються форми оренди, шукають різні підходи в оподаткуванні, прагнучі хоч якось нейтралізувати або послабити це протиріччя.

Однією з вирішальних складових раціонального використання земельних ресурсів України в умовах перехідної економіки є методично коректне визначення податкового навантаження, яке забезпечить встановлення різного виду обґрунтованих платежів, у першу чергу, земельного податку. Земельний податок у державному економічному регулюванні РВЗСП стає основним інструментом, хоч у розпорядженні держави для врегулювання земельних відносин є ціла низка економічних регуляторів.

Його слід адаптувати до регіональних умов здійснення аграрного землекористування задля підтримки інтересу до раціонального землекористування. Для того, щоб сільгоспвиробник був зацікавлений у збереженні й покращенні своїх земель, необхідно диференційовану ренту II залишати йому. У свою чергу, суспільство реалізує своє право на присвоєння

диференційованої ренти I, адже, земля належить народу і є основним його багатством. А всі покращення зроблені на ній належать працюючим на ній виробникам.

Важливим фактором узгодження земельного податку з раціональним використанням земель сільськогосподарського призначення й стимулювання впровадження землекористувачем ефективних ґрунтозахисних технологій та науково обґрунтованих сівозмін.

Щоб стимулююча роль цього податку розкривалася повною мірою, ми вважаємо, необхідно узгодити даний податковий інструмент з контурно-меліоративним плануванням. При фіксованій та символічній платі, земельний податок перестає виконувати свою ключову функцію стимулювання більш раціонального використання земельних ресурсів. Тому податок повинен ставати залежним від сівозмін і затрат на елементи живлення, використаних рослиною для формування врожаю. З розвитком точного землеробства, все більш стає очевидним й можливим реалізовувати дане положення. Хоча положення потрібно вдосконалювати. Без розвитку економічних інструментів на нових методичних підходах неможливе забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення в ринкових відносинах.

За мотиваційним впливом весь інструментарій, що використовується механізмом ЕС РВЗСП умовно можна поділити на інструменти позитивної мотивації й інструменти негативної мотивації (додаток Б). Ці дві сторони економічного стимулювання можна визначити, як заходи зацікавленості та міри відповідальності [6].

Позитивна мотивація включає в себе цілу низку інструментів економічної зацікавленості землекористувачів РВЗСП. Економічні методи стимулювання покликані створити сприятливі умови для раціонального використання земель сільськогосподарського призначення й їх охорони, спираючись при цьому, на вимоги економічних законів та економічні інтереси суб'єктів господарювання. З огляду на це, економічні регулятори

передбачають такі складові як: податкову, кредитно-грошову, амортизаційну, інвестиційну політику, а також заходи з економічного стимулювання [6].

Пільгове кредитування й оподаткування громадян та юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти землеохоронні заходи, державне фінансування землевідновлювальних робіт, звільнення від плати за земельні ділянки, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану, компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників землі і землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель, що стали такими з вини інших осіб, є досить важливими та впливовими важелями ЕС РВЗСП.

Сутність амортизаційної політики полягає у законодавчому встановленні менших термінів амортизації капітальних споруд та інженерної інфраструктури, що призначена для поліпшення земель (іригаційні споруди, меліоративні заходи тощо), надання податкових пільг у разі прискореної їх амортизації.

Перспективним інструментом, завдяки якому можна зменшити антропогенне навантаження на ґрунтові ресурси, може бути запровадження добровільного або обов'язкового агроекологічного страхування якості сільськогосподарськими підприємствами, та відпрацювання механізму відшкодування страхових ризиків. Страховий ризик полягає у зменшенні показників родючості ґрунту згідно з нормами, вказаними в агрохімічному паспорті земельної ділянки. Для цього відповідні органи мають дослідити якість ґрунтових ресурсів у межах їх паспортизації. Страховою подією є погіршення основних паспортних показників якості ґрунтів через геокліматичні процеси, стихійні явища, неправомірні дії третіх осіб та ін.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що, визначення поняття «раціональне використання земель сільськогосподарського призначення», слід розглядати як використання, що відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування, спрямовану на отримання екологічної сільськогосподарської продукції та охорону ґрунтів, відтворення і підвищення їх родючості та захист від антропогенного впливу.

Під економічним стимулюванням раціонального використання земель сільськогосподарського призначення слід розуміти складну соціально-економічну категорію, пов'язану із спрямуванням мотиваційного заохочення землекористувачів до ефективного використання земель, з урахуванням їх просторового розміщення, націленого на задоволення потреби суспільства у продуктах землеробської праці та забезпечення відновлення втраченої родючості ґрунтів шляхом прямого та опосередкованого стимулювання.

Економічна ефективність ведення сільськогосподарського виробництва, в першу чергу, визначається фактичними даними стану ґрунтів. В умовах сьогодення зниження родючості ґрунтів відбувається в результаті не виконання основного закону землеробства – повернення в ґрунт винесених з врожаями поживних речовин, що обумовлено з різким скороченням обсягів внесення органічних і мінеральних добрив, і розвитком деградаційних процесів в ґрунті, які відбуваються в різних напрямках (переуцілювання, дегуміфікація, руйнування структури ґрунту і т. д.).

У Дніпропетровській області високий ступінь сільськогосподарського освоєння земель. Екстенсивний шлях збільшення валового виробництва рослинницької продукції в регіоні вичерпаний, подальше нарощування можливе лише за рахунок введення інтенсивних технологій. Зрошення дає змогу підвищити продуктивність угідь у 2–3 рази, й мінімізувати негативний вплив клімату.

Підвищення економічної ефективності функціонування аграрних підприємств тісно пов'язано з ефективним використанням земельних ресурсів та залежить від впливу на неї факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Такими факторами є поліпшення родючості ґрунтів; посилення концентрації та інтенсифікації виробництва, виробничо-галузева структура виробництва, державне регулювання останнього й реалізації продукції та підтримка виробників.

Використання новітніх технологій та інновацій є важливим елементом ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, що забезпечує сталий розвиток аграрного сектору та збереження навколишнього середовища. Також, сучасні технології можуть бути використані для моніторингу стану землі, що дозволяє швидко виявляти проблеми та приймати вчасні заходи для їх вирішення. Це важливо для сталого розвитку аграрного сектору, забезпечення продовольчої безпеки та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Крім того, важливо забезпечити доступність та належне навчання фермерів та інших учасників аграрного сектору щодо використання новітніх технологій та інновацій, щоб забезпечити їх успішне впровадження та максимальну користь для галузі та суспільства в цілому.

Воєнні дії на території України призвели до того, що ринок землі сільськогосподарського призначення перебуває знов на стадії формування, де функціонують лише його окремі елементи, зокрема ринок оренди земель сільськогосподарського призначення. Зрозуміло, що функціонування вільного обігу землі, насамперед сільськогосподарського призначення має відбуватися за наявності певних базових умов. Зокрема, це стабільність в економічній сфері, що сприятиме зростанню вартості земельної ділянки та стане підґрунтям для збалансування інтересів суб'єктів ринкових операцій із землею.

Існують різні інструменти економічного стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, вони можуть мати

адміністративну й економічну природу, можуть ґрунтуватись на основі субсидій, тарифів, ліберальної системи оподаткування.

Вибір ключових інструментів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є прерогативою кожної держави в контексті їхніх загальнодержавних програм агроекологічного захисту земель сільськогосподарського призначення й політики земельних відносин. Відмічаються лише деякі відмінності в формуванні державних програм і відання переваги відповідним інструментам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький П. І., Стельмахук А. М. Земля: власність, оренда, рента. Київ, 1994. 184 с.
2. Гарнага О. М. Еколого-економічні засади формування ринку сільськогосподарських земель: монографія. Рівне: НУВГП, 2006. 142 с. Моніторинг земельних відносин. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/index.php/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn/>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX>.
4. Ступень Р. М. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія. Київ, 2018. 303 с.
5. Зубець М. В., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я. та ін. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України. 2010. 986 с.
6. Ібатуллін Ш. І., Степенко О. В. Системні аспекти використання комплексної економічної оцінки земельних ресурсів. Наука й економіка. 2013. № 4 (32). Т. 1. С. 226–232.
7. Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. Аграрна економіка і ринок. Тернопіль : «Збруч», 2003. 305 с.
8. Ільницька Г. Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством. Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет: Збірник науково-технічних праць. 2004. Вип. 14 (7). С. 291–294.
9. Інституалізація природно-ресурсних відносин : [колегіальна монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М. А. Хвесика. Київ : Інститут економіки природокористування та сталого розвитку, 2012. 400 с.

10. Калашнікова Т. В. Удосконалення державної підтримки аграрних підприємств в умовах глобалізації. Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2014. 280 с.
11. Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
12. Кащенко О. Л. Фінанси природокористування. Суми : Вид-во «Університетська книга», 1999. 421 с.
13. Кірейцева О. В. Економічне стимулювання раціонального використання сільськогосподарських земель. Концептуальні засади збалансованого розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобальних викликів. 4 Секція 74-тої науково-практичної студентської конференції (Київ, НУБіП України 19 листопада 2020 р.). Збірник тез. С.34–37.
14. Кірейцева О. В., Жилін О.В. Екологічно-раціональне використання земельних ресурсів. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2018. Вип. 284. С. 129–137.
15. Кірейцева О. В., Сокол Л. М. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва. Економіка АПК. 2017. № 7. С. 29–36.
16. Козьменко С. Н. Эколого-экономические аспекты рационального землепользования. АПК: экономика, управление. 1989. № 8. С. 91–94.
17. Корчинська О. А. Родючість ґрунтів: соціально-економічна та екологічна сутність. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. 237 с.
18. Котикова О. І., Сохнич А. Я., Бабич М. М., Сохнич А. А. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні : монографія. Миколаїв : Вид-тво МНАУ, 2013. 189 с.
19. Кошкалда І. В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання. АгроІнКом. 2011. № 10. С. 38–43.

20. Кошкалда І. В. Подальший розвиток земельних відносин за умови використання світового досвіду. Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. 2009. № 63. С. 81–84.
21. Крамарьов О. С. Заходи та інструментарій фінансового стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування.
22. Наука і молодь: нов. ідеї та рішення в АПК : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Іваново, 8 квіт. 2016 р. Іваново : ФДБОУВО Івановська ДСГА, 2016. С. 87–91.
23. Крамарьов О. С. Контурно-меліоративне землевикористання, як фактор оподаткування з урахуванням досвіду ЄС. Ефективна економіка № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=2&y=2016>.
24. Крамарьов С. М., Ісаєнков В. В., Крамарьов О. С. Організаційно-економічні аспекти механізму відтворення родючості чорноземів. Раціональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів : організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти. Розділ 3. Харків, 2015. С. 126–146.
25. Крамарьов С. М., Крамарьов О. С. Агрохімічна еволюція чорноземів степової зони України та фінансовий механізм відтворення втраченої їх родючості. Еколого-ноосферне вчення академіка М. Т. Масюка та його відображення в освіті, науці й агросфері України : матеріали регіональної наук.-практ. конференції, м. Дніпро, 21 жовт. 2016 р. Дніпро : РВВ ДДАЕУ, 2016. С. 34–36.
26. Крисак А. І. Регулювання земельних відносин на засадах сталості: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : «Надстир'я», 2016. 578 с.
27. Кузін Н. В. Плата за землю як один з важелів економічного регулювання земельних відносин. Землевпорядний вісник. 1999. № 1. С. 54–56.
28. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.

29. Кучер А. В., Анісімова О. В., Казакова І. В., Гапєєв Л. В. Економічне забезпечення відтворення родючості ґрунтів : рекомендації / за ред. чл.-кор. АЕНУ А. В. Кучера. Харків : Смугаста типографія, 2015. 112 с.
30. Кучер О. М. Особливості охорони земель у США. Землевпорядний вісник. 2008. № 1. С. 53–58.
31. Лебедко О. В. Принципи раціонального використання земельних ресурсів. Агросвіт. 2010. № 6 С. 10–15.
32. Лузан Ю. Я. Відтворювальні процеси в агропромисловому комплексі України. Економіка АПК. 2010. № 5. С. 39–44.
33. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Стратегічні напрями податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 р. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 36 с.
34. Луценко О. А. Державна підтримка сільського господарства країн ЄС в умовах сот: досвід для України. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. № 2. С. 44–51.
35. Мартинюк М. П. Економічне регулювання земельних відносин у сільському господарстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 19 (2). С. 121–123.
36. Мартинюк М. П. Теоретичні засади регулювання земельних відносин Україні. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 10–15.
37. Медведєв В. В. Інформаційне забезпечення використання ґрунтів: здобутки і висновки іноземного досвіду. Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2016. 296 с.
38. Медведєв В. В. Методичні рекомендації з грошової оцінки орних ґрунтів України. Харків : ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського», 2015. 54 с.
39. Рибак А. І., Азарова І. Б. Управління зацікавленими сторонами у проєктному менеджменті. Одеса : ОДАБА, 2017. 145 с.
40. Русан В. М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування : монографія. Інститут аграрної економіки. 2009. 198 с.

41. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. Економіка АПК. 2007. № 2. С. 3–10.
42. Саблук П. Т. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Економіка АПК. 2008. № 1. С. 3–20.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

Узагальнення підходів до трактування поняття «раціональне використання земель», у працях окремих авторів

№ з/п	Автор	Тлумачення поняття «раціональне використання земель», що дають різні автори
1	2	3
1	Г. А. Аксененко [3]	Раціональне використання земель – встановлення такого правового режиму окремих категорій земель, який, по-перше, відповідав би їх основному господарському призначенню, і, по-друге, забезпечував належне використання цих земель.
2	О. І. Бочко [20]	Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших затрат праці та коштів.
3	Г. З. Бриндзя [21]	Раціональним повинно вважатись тільки таке використання земель, за якого поряд із виробництвом економічно доцільної кількості продукції зберігається екологічна рівновага усіх природних факторів.
4	Д. С. Добряк, А. Г. Мартин [50, 108]	Раціональне використання земельних ресурсів – це багатоаспектне поняття. Воно уособлює у собі складну систему екологічних, економічних і соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів, які спрямовані на підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки землекористування.
5	А. М. Москаленко [123]	Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.

Джерело: систематизовано автором на основі наукові джерел.

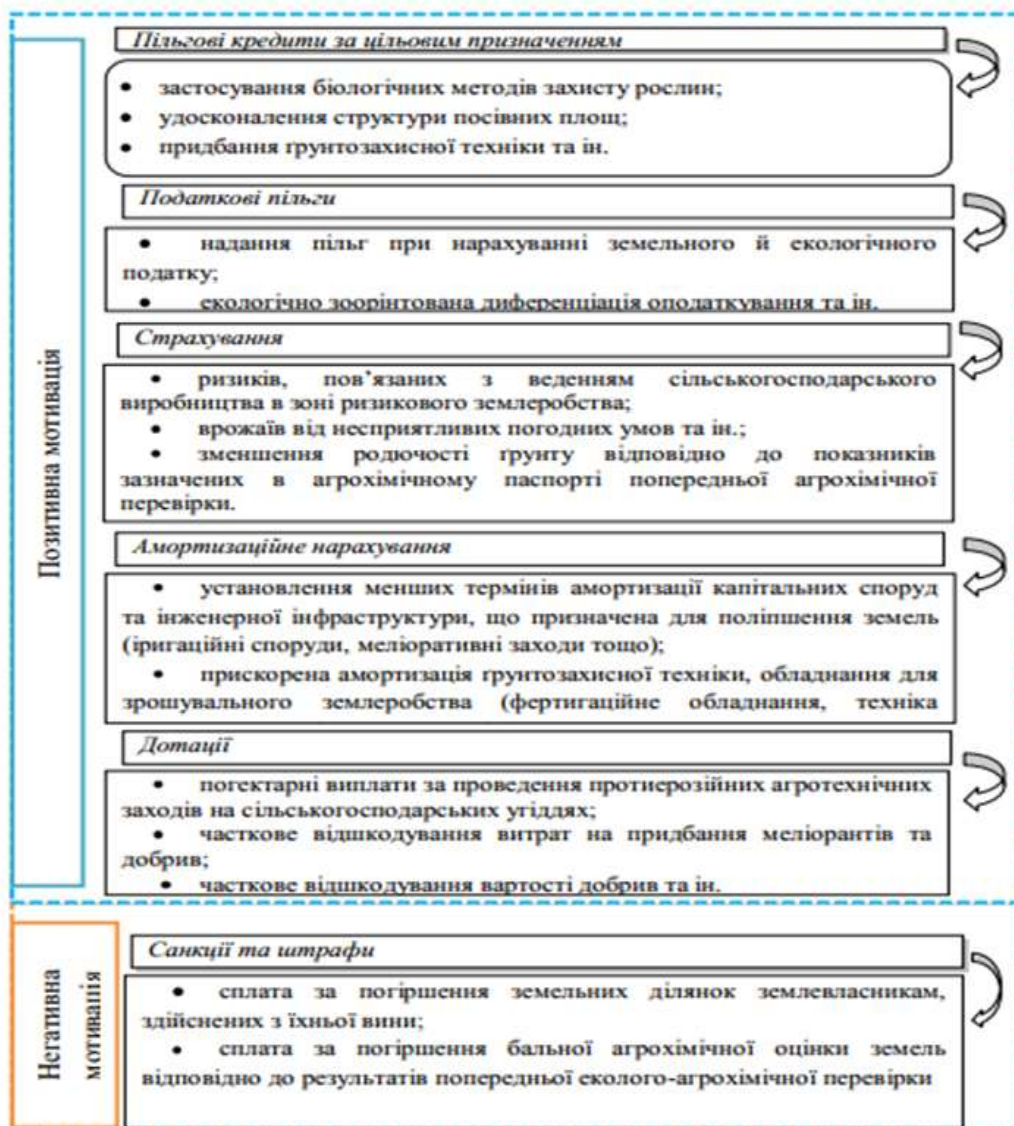

Рис. 1. Економічні інструменти стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Джерело: побудовано автором